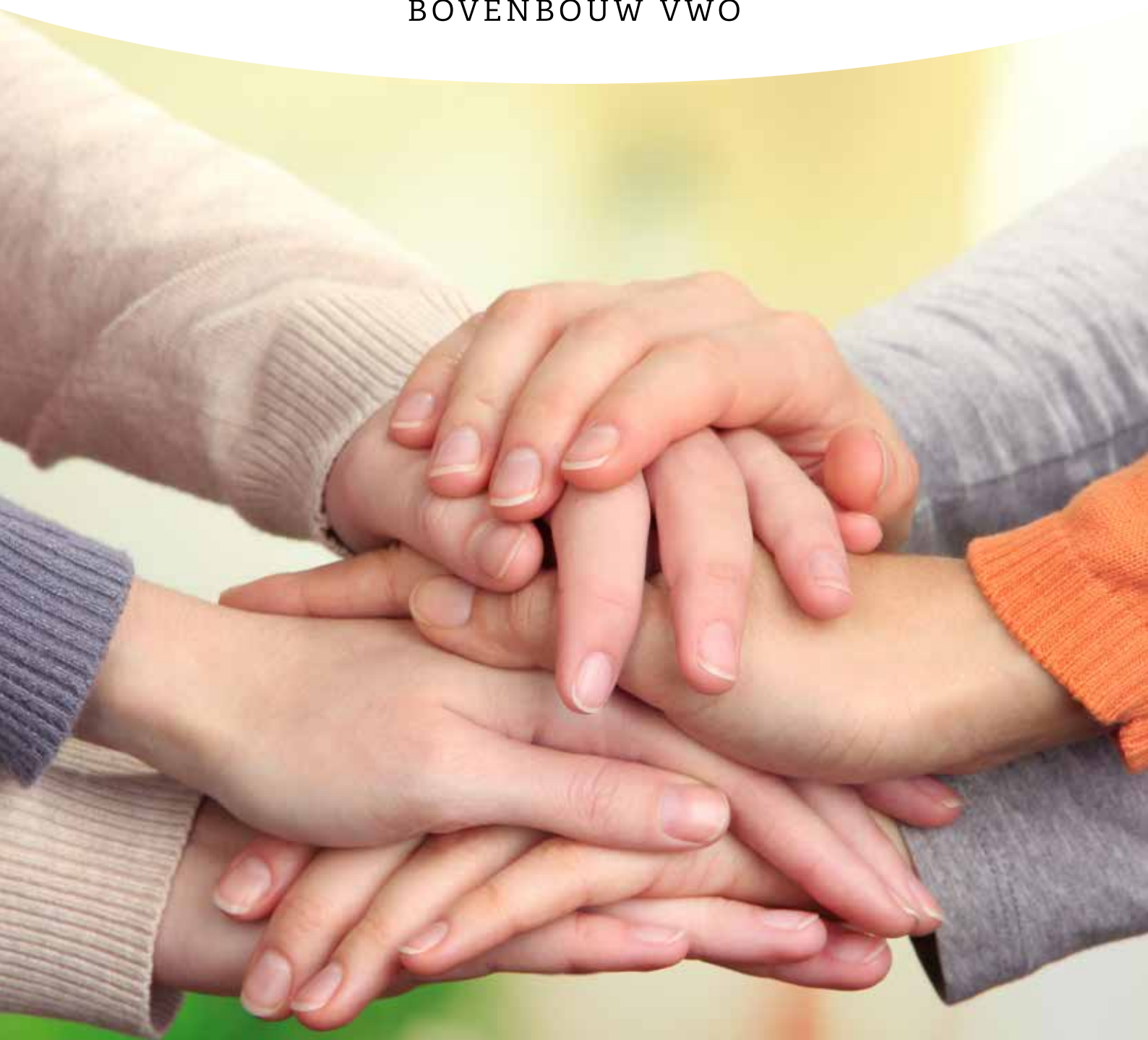

KEUZEKATERN

Economie en ethiek

BOVENBOUW VWO

Colofon

Auteurs

Anne van de Werk
Ferry Haan
Tim Simonse
Tristan van der Wal

SIEO-Ontwikkelteam

Eindredactie

Lans Bovenberg
Ferry Haan

Bureauredactie

Wouter van Rennes

Ontwerp en opmaak omslag en binnenwerk

Van Wermeskerken communicatie & creatie

Drukwerk

PY-publicaties B.V. - Laren

Editie 2019, eerste oplage

© SIEO Tilburg

SIEO heeft getracht met alle rechthebbenden op beelden en tekst in contact te treden. Mogelijk is dit niet in alle gevallen gelukt. Degene die meent op beelden en/of tekst recht te kunnen doen gelden, wordt verzocht in contact te treden met SIEO, Tilburg University, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg.

Voorwoord

Dit keuzekatern bespreekt de invloed van ethiek op de economie. Adam Smith, de grondlegger van economie als wetenschap, maakte al duidelijk hoe groot de invloed van morele overwegingen is op menselijk gedrag. In dit katern definiëren we een ethisch motief als 'je bekommeren om de gevolgen van je keuzes voor anderen'.

Ethiek brengt het vak economie dichterbij jouw belevingswereld. Want zonder dat je het misschien door hebt, spelen morele overwegingen een grote rol in al jouw dagelijkse relaties. Met vrienden, bij familie en zelfs met jouw leraren op school. Wellicht zul je jezelf wel meer herkennen in de in dit katern beschreven morele drijfveren dan in de koele, berekenende motieven van de zogeheten homo economicus, die geen morele waarden en overwegingen heeft. Je motieven zijn overigens niet altijd hetzelfde. In de ene situatie handel je ethisch, om in een andere situatie alleen aan jezelf te denken.

Dit keuzekatern verdiept, maar versterkt ook vaardigheden die relevant zijn voor het eindexamen. Eindexamenbegrippen die aan bod komen zijn externe effecten, zelfbinding, strategische effecten, sociale normen, 'tit-for-tat'-strategieën, instituties zoals rechtsstaat, eigendomsrechten en mededinging, ongelijkheid en herverdeling, verwachtingen en monetair beleid. Verder verrijken we speltheorie met meer spelen dan alleen het gevangenendilemma. Zo blijkt het coördinatiespel, een spel met meerdere evenwichten, van groot belang te zijn in de praktijk van alledag.

Dit katern gebruikt een (didactische) drieslag. Belangen tussen partijen kunnen parallel lopen en 'in balans' zijn. Maar ze kunnen ook conflicteren en 'uit balans' zijn. Daardoor is gedrag vaak niet optimaal. De vraag is daarom hoe de belangen dan weer 'meer in balans' gebracht kunnen worden. De drieslag is dus: in balans, uit balans, meer balans. Hoofdstuk 1 definieert ethische motieven en bespreekt hoe deze motieven welvaart kunnen scheppen door belangen in balans te brengen. Hoofdstuk 2 onderzoekt hoe belangen uit balans kunnen raken en wat de gevolgen daarvan zijn. Hoofdstuk 3 bespreekt wat de 'medicijnen' zijn om deze belangenconflicten te verminderen en zo meer welvaart te creëren.

Voor het meer in balans brengen van belangen kan ethiek helpen, maar ethiek alleen is meestal niet genoeg. Vooral met mensen die we niet kennen, is samenwerken moeilijk. Ook de markt en de overheid zijn dan nodig om voldoende vertrouwen te scheppen om het risico van samenwerken aan te durven. Ethische overwegingen spelen ook een belangrijke rol bij het vormgeven van een markt waarin iedereen op gelijke voet kan concurreren en van een inclusieve overheid die rekening houdt met de belangen van alle burgers.

Veel succes en plezier bij het doorwerken van dit keuzekatern!

De auteurs

Stichting Innovatie Economie-Onderwijs (SIEO)

De missie van SIEO ligt besloten in haar naam: innovatie van het economie-onderwijs. Dit vanuit de overtuiging dat onze samenleving behoefte heeft aan burgers die beseffen dat economie draait om samenwerking gebaseerd op een goede balans tussen belangen. Economie helpt bij het begrijpen van simultaan voordeel (win-win), bij het analyseren waarom belangen soms uit balans zijn (win-lose) en bij het zoeken naar een betere balans tussen belangen. Dit helpt leerlingen in hun eigen leven, bijvoorbeeld als ze studeren, werken of ondernemen, als ze relaties en andere samenwerkingsverbanden vormen en als ze participeren in het democratisch proces.

De economische wetenschap heeft de laatste decennia ideeën geïntegreerd uit andere menswetenschappen, zoals de psychologie, de sociologie en de biologie. Het gevolg is een breder mensbeeld, gebaseerd op begrensde rationaliteit en begrensde moraliteit. Daardoor sluit economie beter aan bij zowel de belevingswereld van leerlingen als bij de uitdagingen waarvoor de samenleving staat. Verder kan de rode draad van economie – rekening houden met jezelf en elkaar – beter worden uitgelegd en toegepast. SIEO ondersteunt de implementatie van deze inzichten in het onderwijs.

Rode draad

Economie als huishoudkunde draait om het besturen van samenwerkingsverbanden. Een goed functionerende economie vraagt dat bestuurders rekening houden met de effecten van hun keuzes op alle belanghebbenden. Negeren bestuurders kosten of opbrengsten voor anderen, dan spreken we van externe effecten. Een illustratie hiervan is het principaal-agentprobleem, waarbij de bestuurder (de agent) zichzelf verrijkt ten koste van een andere belanghebbende (de principaal). Diverse bestuursvormen doen bestuurders beter rekening houden met de belangen van anderen. In het economieonderwijs staan markt en overheid nu vaak centraal. Maar ook vormen van vrijwillige binding, zoals ethiek, relaties en een goede keuzearchitectuur kunnen bestuurders stimuleren rekening te houden met alle opbrengsten en kosten voor belanghebbenden.

Keuzekaternen

SIEO ontwikkelt drie keuzekaternen voor het vwo: 'Gedragseconomie', 'Geld' en 'Economie en Ethiek'. Deze drie katernen hanteren, meer of minder expliciet, het ritme in-uit-meer balans. Hoe ziet een gezonde economie eruit waarbij belangen en doelen in balans zijn? Welke ziektes zorgen voor een onbalans in belangen en doelen? En welke medicijnen kunnen deze onbalans beperken? Concepten worden uitgelegd aan de hand van de belevingswereld van de leerlingen, waarna deze worden uitgedaagd de concepten toe te passen in meso-contexten van bedrijven en organisaties en macro-contexten van de samenleving als geheel.

Inhoudsopgave

Introductieopdracht	Ultimatum game	6
Hoofdstuk 1	Het ethische belang	7
Paragraaf 1.1	Drijfveren	7
Paragraaf 1.2	Drijfveren en speltheorie	12
Paragraaf 1.3	Ethiek en welvaart	18
Hoofdstuk 2	Uit balans	25
Paragraaf 2.1	Gebrek aan vertrouwen in een sequentieel spel	25
Paragraaf 2.2	Ik-gerichte en intrinsiek wederkerige spelers	30
Paragraaf 2.3	Meerdere intrinsiek wederkerige spelers	36
Hoofdstuk 3	Meer balans	44
Paragraaf 3.1	Moraliteit als zelfbinding	44
Paragraaf 3.2	Onpartijdige leiders disciplineren	50
Paragraaf 3.3	Stabiliseren van vertrouwen	57
Afsluitende opdrachten		62
Begrippenlijst		63
Bronnenlijst		67

Introductieopdracht**Ultimatum game**

Je speelt met de klas het experiment 'ultimatumspel'. Of je kijkt op YouTube 'The Science of Empathy: Ultimatum Game'¹.

- a Wat is de gemiddelde uitkomst van het ultimatumspel?
- b Wat zou de uitkomst van het ultimatumspel zijn wanneer mensen rationeel en op zichzelf gericht spelen? Leg uit.
- c Wat zegt de gemiddelde uitkomst van het ultimatumspel over de motieven van mensen? Leg uit.
- d Zijn er situaties in jouw leven die lijken op het ultimatumspel?

¹ https://youtu.be/S_q7CqElaSk

Hoofdstuk 1

Het ethische belang

Dit hoofdstuk definieert en classificeert morele drijfveren. Het onderzoekt hoe deze motieven uitwerken in het gevangenendilemma. Ten slotte laten we zien hoe ethische motieven welvaart kunnen scheppen door belangen in balans brengen.

1.1 Drijfveren

De motieven van mensen zijn van belang om hun gedrag te kunnen begrijpen en te verklaren. Deze paragraaf onderscheidt drie soorten drijfveren.

Leerdoel

Je leert dat mensen verschillende drijfveren hebben voor hun keuzes.

Introductieopdracht

'Zip your lip'

Op de school van het vriendenclubje Anna, Ben, Cyriel en Dunya wordt elk jaar de actie 'Zip your lip' gehouden. 'Zip your lip' is de jongerenactie van World Vision, een hulporganisatie met als belangrijkste doel het bestrijden van ondervoeding in ontwikkelingslanden. Deelnemende leerlingen eten 24 uur lang niet, in ruil voor donaties. Overdag volgen de deelnemers allerlei workshops en ze overnachten op school. Behalve saamhorigheid en het goede doel dienen, schept meedoen ook verplichtingen.

Dit jaar valt 'Zip your lip' samen met de fandag van de band Will And The People. Zo'n fandag is een megahappening met veel muziek, hapjes, drankjes, gadgets en gezelligheid. Anna kijkt niet verder dan de dag van morgen en voor haar is de uitdaging om uit elke dag zoveel mogelijk plezier voor zichzelf te halen. Anna is een grote fan van WATP. Ze staat nu voor de keuze: 'Zip your lip' of WATP of combineren?

a Wat beslist Anna?

Anna is belangrijk voor Ben. Ben mag misschien met haar familie in de zomervakantie mee op een zeilreis. Ben vindt zeilen geweldig. Hij is niet bepaald een fan van WATP, 'Zip your lip' vindt hij veel interessanter.

b Wat is volgens jou de motivatie van Ben als hij besluit met Anna naar de fandag te gaan?

Cyriel draagt 'Zip your lip' een warm hart toe en heeft de afgelopen twee jaar meegedaan. Hij heeft net zijn rijbewijs gehaald en mag als dat zo uitkomt de auto van zijn moeder lenen, bijvoorbeeld om naar de fandag te gaan. Als zijn vrienden Cyriel vragen om te chausseren naar de fandag doet hij dat graag. Hij verwacht en vertrouwt er dan wel op dat zij die dag zijn entree en drankjes betalen en een klein geldbedrag aan 'Zip your lip' doneren.

c Zijn de beweegredenen van Cyriel om te chausseren geheel onbaatzuchtig? Licht je antwoord kort toe.

Dunya is heel sociaal en doet haar vrienden altijd graag een plezier: als zij het naar hun zin hebben, heeft zij dat ook. Haar vrienden houden van haar gezelschap, omdat zij altijd rekening met hen houdt.

d Welke keuze maakt Dunya?

theorie

Ethisch motief

In de introductieopdracht heb je gezien dat mensen verschillende drijfveren of motieven hebben. Mensen blijken zich in veel omstandigheden naast hun eigenbelang ook te bekommeren om andermans belangen. De motieven van mensen kunnen per situatie verschillen. **Beslissers** – diegenen die keuzes moeten maken – hebben een **ethisch motief** als zij behalve met hun eigenbelang ook bekommeren om de effecten van hun keuzes op andere **belanghebbenden**: diegenen die ook de gevolgen van die beslissing ondervinden. Effecten die jouw beslissingen op anderen kunnen hebben, noemen economen externe effecten. In economische vaktaal zeggen we dan dat je door ethische motieven de **externe effecten** van jouw beslissing internaliseert. Met andere woorden: je houdt in jouw beslissing ook rekening met de gevolgen voor anderen. Het rekening houden met anderen is een belangrijke sociale norm. **Sociale normen** zijn ongeschreven regels in de samenleving over hoe wij ons behoren te gedragen.

We brengen de verschillende drijfveren of motivaties terug tot drie: de wij-gerichte **drijfveer**, de ik-gerichte drijfveer en de wederkerige drijfveer. De manier waarop mensen de belangen van anderen laten meewegen in hun keuzes definieert het verschil tussen de drie drijfveren. De drie motieven zijn denkmodellen. In de praktijk hebben mensen al deze motieven. In de ene situatie is het ene motief sterker, in de andere situatie het andere motief. Dit is bijvoorbeeld afhankelijk van de omgeving waarin mensen zich bevinden.

De wij-gerichte drijfveer

De **wij-gerichte** of **ethische drijfveer** houdt, behalve met het eigenbelang, ook rekening met de externe effecten op andere belanghebbenden. Deze motivatie houdt dus rekening met de eventuele kosten en opbrengsten van een beslissing voor anderen. Als beslisser met deze motivatie laat je jouw eigenbelang even zwaar wegen als het belang van ieder ander. In economische vaktaal: je **internaliseert de externe effecten** van je gedrag, zelfs als de ander dat niet doet.

De ik-gerichte drijfveer

De **ik-gerichte drijfveer** kun je onderverdelen in opkomen voor het 'kortetermijn-ik' en een 'langetermijn-ik'. Beide motivaties zijn gericht op het eigenbelang: de uitkomsten van je beslissing voor alleen jezelf. De kortetermijn-ik, de kortzichtige ik, kijkt alleen naar het nu. De langetermijn-ik kijkt vooruit. Vanuit deze motivatie kunnen mensen zich toch ook ethisch gedragen. Immers, de belangen van anderen behartigen levert weliswaar nu kosten op voor jezelf, maar kan op termijn het gedrag van anderen veranderen in een voor jou gunstige richting. Je beseft bijvoorbeeld dat anderen jou in de toekomst zullen vertrouwen als je vandaag hun belangen behartigt en zo je **reputatie** verbetert. In dat geval loopt het individueel belang dus parallel met dat van anderen.

De wederkerige drijfveer

De **wederkerige drijfveer** is te zien als een tussenvorm tussen de ik-gerichte en de wij-gerichte drijfveer. Deze motivatie bekommert zich alleen onder bepaalde voorwaarden om de externe effecten van het eigen gedrag op de ander. De wederkerige drijfveer is verbonden met de morele waarde van rechtvaardigheid en betaalt mensen daarom graag met gelijke munt terug. Het ethische motief, rekening houden met de ander, wordt dus sterker bij een persoon met een wederkerig motief als deze persoon voldoende vertrouwen heeft dat anderen hem ook goed behandelen. Wantrouwen, daarentegen, versterkt de neiging om anderen te schaden vanwege **verraadaversie**: het willen voorkomen van een vervelend 'gekke-henkiegevoel' wanneer anderen op jouw inspanningen **meeliften**².

Meeliftaversie maakt aan de andere kant dat je je schuldig voelt als je meelift op de inspanningen van anderen. Deze aversie zorgt er voor dat je mensen goed behandelt als ze jou goed behandelen. Beide soorten aversie, verraadaversie en meeliftaversie, passen bij de waarde van rechtvaardigheid.

Ethisch gedrag en ethische motieven: strategische effecten

We onderscheiden **gedrag** van **motieven**. **Ethisch gedrag** kan voortkomen uit ethische motieven. Maar ook **welbegrepen eigenbelang** kan je tot ethisch gedrag aanzetten. Je gedraagt je dan sociaal, omdat je ook rekening houdt met de indirecte effecten van je gedrag op je eigenbelang, namelijk via de **strategische effecten** van jouw keuzes op het gedrag van een ander. Door jouw keuze kan het gedrag van de ander namelijk veranderen, bijvoorbeeld doordat jouw gedrag je reputatie beïnvloedt. We noemen dit motief om rekening te houden met de belangen van de ander een **strategisch motief**.

² 'Gekke henkie' wordt ook wel 'gekke gerritje' genoemd: iemand die met zich laat sollen en weinig eigenwaarde kent.

'Zip your lip' en drijfveren

Om het voorgaande duidelijk te maken, koppelen we de vier vrienden uit de introductie-opdracht aan een van de drie drijfveren die het meest op de persoon van toepassing is. Anna lijkt als beslisser in haar keuze geen rekening te houden met haar vrienden, de andere belanghebbenden. Het najagen van haar eigen kortetermijngeluk is haar voornaamste motivatie, zonder stil te staan bij de gevolgen van haar keuzes voor haar vriendschappen en/of het goede doel. Anna kunnen we koppelen aan de drijfveer van het kortetermijn-ik. Ben houdt als beslisser in zijn keuze rekening met andere belanghebbende Anna. Ondanks dat hij geen fan is van Will And The People, kiest hij ervoor met Anna mee te gaan naar het concert. Hij gaat mee naar WATP om zijn zeilreis met Anna veilig te stellen. Hij is dus bereid op korte termijn iets op te geven om later daardoor wat te kunnen winnen. Hij steunt Anna om strategische redenen. Ben kunnen we koppelen aan de drijfveer van het langetermijn-ik. Cyriel houdt als beslisser rekening met zijn vrienden als andere belanghebbenden. Hij verwacht en vertrouwt erop dat zij ook rekening houden met hem: in ruil voor het chaufferen betalen de anderen zijn entree en drankjes en betalen ze een bijdrage aan 'Zip your lip'. Als zijn vrienden dat niet doen, voelt Cyriel zich verraden. Zou Cyriel zijn vrienden voor hem laten betalen en hen laten doneren aan 'Zip your lip', maar niet chaufferen, dan zou hij meeliften en zich schuldig voelen. Cyriel kunnen we koppelen aan de wederkerige drijfveer. Dunya houdt als beslisser in haar keuzes altijd rekening met zichzelf en met haar vrienden, de andere belanghebbenden. De keuze die zij maakt, is ook ingegeven door de belangen van haar vrienden. Dunya kunnen we koppelen aan de wij-gerichte drijfveer.

Opdracht 1 Pech onderweg

Joerie en Anja zijn twee vrachtwagenchauffeurs die elkaar voor het eerst tegenkomen op de parkeerplaats van een tankstation. Beide hebben pech gehad onderweg: Joerie heeft een uitlaat die loshangt en vastgemaakt moet worden voor hij verder kan en bij Anja is de software van haar navigatie vastgelopen. Naast de pech hebben ze ook geluk: Anja is goed in kleine reparaties, terwijl Joerie veel verstand heeft van navigatiesoftware. Ze besluiten te ruilen: Anja gaat buiten aan de slag met de uitlaat, terwijl Joerie binnen een rustige plek zoekt voor zijn softwareaanpassing. Daarbij nemen we aan dat de voor elkaar uit te voeren diensten op twee manieren kunnen worden gedaan: Met volledige inzet: dit kost de uitvoerder van de taak de meeste energie, maar levert het beste eindresultaat van de uitgevoerde actie op. Of met halve inzet: dit kost de uitvoerder van de taak minder energie, maar levert een niet-optimaal eindresultaat van de uitgevoerde actie op. Joerie en Anja kunnen niet meteen zien of de actie door de ander met volledige of met halve inzet is gebeurd.

- a Leg uit hoe Anja de reparatie voor Joeri gaat uitvoeren wanneer ze handelt met de motivatie van het kortetermijn-ik.
- b Zal Anja op dezelfde wijze als bij a handelen als ze de motivatie van het langetermijn-ik heeft? Licht je antwoord toe.

- c Wat zijn de overwegingen van Anja voor het uitvoeren van de reparatie als zij een wederkerig persoon is? Betrek in je antwoord de begrippen vertrouwen en verwachting.

Opdracht 2 Een handje helpen?!

Bekijk het volgende filmpje³.

In het filmpje zie je fragmenten uit een televisieprogramma over mensen die worden getest op hun bereidheid om hulp te bieden. Er is steeds sprake van een eenmalige gebeurtenis en de betrokkenen kennen elkaar niet. Mensen weten niet dat ze worden gefilmd.

- a Beschrijf van de volgende fragmenten welke drijfveer volgens jou het gedrag stimuleert dat je waarneemt bij diegene die om hulp wordt gevraagd.
- fragment 1: fietsketting
 - fragment 2: lippenstift
 - fragment 3: zwangerschapstest (zowel de benaderde man als later de echtgenote)
 - fragment 4: bouwmarkt (zowel de in eerste instantie benaderde man als de in tweede instantie benaderde vrouw)
- b Leg uit dat de man en de vrouw bij de bouwmarkt zich waarschijnlijk anders zouden hebben gedragen als ze wisten dat ze werden gefilmd voor een televisieprogramma.
- c Zou de man die weigert te helpen bij de bouwmarkt een andere drijfveer laten zien wanneer de hulp vragende vrouw zijn buurvrouw zou zijn? Zo ja, geef aan om welke drijfveer het hier gaat en licht je keuze kort toe.
- d Leg een relatie tussen de drijfveren die je bij a gesignaleerd hebt en de reacties op de aangeboden beloning.

Opdracht 3 'Geven ten behoeve van wie?'

Het Metropolitan Museum of Art (MET) in New York krijgt veel van zijn inkomsten dankzij sponsors en genereuze gevers: in november 2018 schonk een van hen het museum maar liefst 80 miljoen dollar.

Je ziet hier de logo's van bedrijven die het museum sponsoren. Behalve dat zij worden genoemd op de website van het MET, zijn er ook zalen in het museum naar hen genoemd. Er zijn echter ook donateurs die anoniem willen blijven⁴.

³ <https://www.youtube.com/watch?v=2OuxUXYD6vo>

⁴ Bekijk eventueel het fragment uit de Amerikaanse televisieserie 'Curb Your Enthusiasm' via onderstaande link (minuut 5.20 t/m minuut 6.30): <https://dewerelddraaitdoor.bnnvara.nl/media/686981>

- a Welke motivatie(s) kan een donateur die anoniem wil blijven volgens jou hebben? Verklaar je antwoord.
- b Welke motivatie(s) kan een donateur hebben die naamsbekendheid nastreeft? Verklaar je antwoord.

Het MET onderscheidt zich van andere grote musea doordat de bezoeker de toegangsprijs zelf mag bepalen. Aan de kassa van de kunstinstitution aan de rand van Central Park krijg je te horen dat een toegangsbewijs 25 dollar (bijna € 21) kost, maar dat er ook meer of minder mag worden betaald. Dit geldt sinds 2018 overigens niet meer voor toeristen.

- c Maak op basis van deze informatie de onderstaande tekst kloppend door de juiste woorden in te vullen.

Kies uit:

bij (1): ik-gerichte motivatie / wederkerige motivatie / wij-gerichte motivatie

bij (2): integreren/internaliseren

bij (3): ik-gerichte motivatie / wederkerige motivatie / wij-gerichte motivatie

De meeste bezoekers van het MET laten een (... 1 ...) zien en houden in hun beslissing rekening met de belangen van het museum. Ze zouden zich schuldig voelen als ze niets zouden bijdragen: het museum maakt immers het genieten van kunst voor hen mogelijk. Het mee laten wegen van de effecten van jouw beslissing op anderen wordt het (... 2 ...) van externe effecten genoemd. Als de meeste mensen een (... 3 ...) zouden hebben en niet zouden betalen, zou het museum moeten sluiten of voor veel mensen niet toegankelijk meer zijn.

1.2 Drijfveren en speltheorie

Economen gebruiken vaak het instrument van de speltheorie om de invloed van drijfveren op gedrag, samenwerking en welvaart te onderzoeken. Deze paragraaf onderzoekt de invloed van de in de vorige paragraaf beschreven drie drijfveren op de uitkomst van een spel waarin belangen botsen, namelijk het gevangenendilemma.

Leerdoel

Je kunt de drie drijfveren (ik-gerichtheid, wij-gerichtheid en wederkerigheid) verbinden met drie spelen uit de speltheorie: gevangenendilemma, coöperatiespel en coördinatiespel.

Introductieopdracht

Een nieuw huis

George en Sofieke wonen net samen in hun nieuwbouwhuis. George houdt de tuin bij en Sofieke doet de was. Zowel de mooie tuin als de schone was levert hun elk twee punten op. Maar het werk vinden ze niet leuk en dat kost hen drie. Het totale resultaat is dus:

twee (mooie tuin) + twee (schone was) - drie (vies werk) = één punt.

Stel nu dat George alleen naar zijn eigenbelang op korte termijn kijkt. Hij doet zijn werk niet, maar Sofieke wel. Het meelifgedrag levert George per saldo één punt extra op: geen inspanning en toch profijt van Sofiekes werk resulteert voor hem in twee punten. De positieve één voor Sofieke verandert hierdoor in min één punt, want de tuin is nu niet gedaan.

Matrix 1: Sofieke en George

		Sofieke	
		Meewerken	Niet meewerken
George	Meewerken		
	Niet meewerken		

- a Vul matrix 1 in met de punten bij de keuzes uit de inleiding.
- b Leg uit dat het meelifgedrag van George leidt tot een negatief extern effect voor Sofieke.
- c Heeft George een dominante strategie als hij alleen naar zijn eigenbelang op korte termijn kijkt? En Sofieke? Leg uit.
- d Wat is hier het Nash-evenwicht als beiden alleen aan hun eigenbelang op korte termijn denken? Verklaar je antwoord.
- e Leg uit waarom hier sprake is van het gevangenendilemma als ze beiden alleen denken aan hun eigenbelang op korte termijn.

theorie

Gevangenendilemma

Samenwerken is niet vanzelfsprekend. Het **gevangenendilemma** laat zien dat beslissingen slecht kunnen uitpakken als belangen conflicteren en mensen alleen gericht zijn op hun eigenbelang in plaats van op het gezamenlijke belang. Wanneer belangen conflicteren kan een persoon winnen ten koste van een ander: een win-verliessituatie. Een beslisser die ik-gerichte motieven heeft, benut een 'berovingsmogelijkheid'. In het gevangenendilemma hebben beide spelers een dominante strategie als ze allebei ik-gericht zijn. Als ze echter allebei tegelijkertijd zouden afwijken van de dominante strategie, dan zouden ze allebei beter af zijn.

Coöperatief spel

Als mensen wij-gericht zijn en het belang van de ander even zwaar mee laten tellen bij hun beslissingen als hun eigenbelang, verandert een gevangenendilemma in een **coöperatief spel**, waarin er sprake is van **parallele belangen**, dat wil zeggen een win-winsituatie. Dit komt omdat beide spelers hun keuzes laten bepalen door het gezamenlijke belang in plaats van alleen het eigenbelang. In het coöperatiespel hebben beide spelers een dominante strategie als ze allebei wij-gericht zijn. Als ze echter allebei tegelijkertijd zouden afwijken van de dominante strategie, dan zijn ze allebei juist slechter af.

transfer

Coördinatiespel

Als mensen wederkerig zijn, ontstaat er een soort middenweg tussen het gevangenendilemma met ik-gerichte personen en het coöperatieve spel met wij-gerichte personen. Bij wederkerigheid zijn er twee mogelijke Nash-evenwichten waarbij de strategieën van de spelers een best response zijn op elkaar. Er is een coöperatief evenwicht waarbij spelers rekening houden met elkaar, maar er is ook een niet-coöperatief evenwicht waarbij ze geen rekening houden met elkaar. Omdat het coöperatieve Nash-evenwicht voor allebei beter is dan het niet-coöperatieve Nash-evenwicht, spreken we van een **coördinatiespel**. Welk Nash-evenwicht tot stand komt, hangt af van verwachtingen over elkaar. Vertrouwen leidt tot het coöperatieve en betere evenwicht, terwijl wantrouwen leidt tot het niet-coöperatieve en slechtere evenwicht.

Sofieke en George in een coöperatief spel

Sofieke en George zitten in de introductieopdracht in een gevangenendilemma wanneer ze beide alleen rekening houden met hun eigenbelang. De opbrengstenmatrix zou er echter anders uitzien als Sofieke en George zich beiden op het gezamenlijke belang zouden richten. Ze internaliseren hierdoor het negatieve externe effect van het niet meewerken. In matrix 1 heb je gevonden dat het negatieve externe effect van niet meewerken gelijk is aan -2: de ander heeft geen mooie tuin of schone was. Internaliseren betekent dat ze dit negatieve externe effect verrekenen met hun eigen resultaat. Niet meewerken levert nu de ene speler $2 - 2 = 0$ op als de andere speler wel meewerkt; en andersom ook.

Door de lagere resultaten voor niet meewerken, zullen George en Sofieke hun gedrag veranderen. Voor beiden ontstaat nu een dominante strategie om te gaan meewerken, omdat dit altijd meer oplevert dan niet meewerken. In matrix 2 is nu sprake van een coöperatief spel. Dit komt doordat beide spelers rekening houden met elkaars belangen.

Matrix 2: Coöperatief spel (na internaliseren van externe effecten)

		Sofieke	
		Meewerken	Niet meewerken
George	Meewerken	1, 1	-1, 0
	Niet meewerken	0, -1	-2, -2

Sofieke en George in een coördinatiespel

Als George en Sofieke wederkerig zijn, is matrix 3 de opbrengstenmatrix. Stel Sofieke werkt mee en George niet, maar George houdt wel rekening met het negatieve externe effect op Sofieke omdat hij meelift en zich schuldig voelt. Dan is de uitbetaling voor George de oude opbrengst van 2, minus het negatieve externe effect van 2 en dat leidt tot een opbrengst van 0. Indien George wel meewerkt maar Sofieke niet, voelt George zich verraden. Daarom brengt dat George het positieve externe effect van zijn coöperatieve gedrag op de ander in mindering brengt op zijn eigen uitbetaling. Dit positieve externe effect is 2. Hierdoor wordt zijn opbrengst -3 in plaats van -1.

Wanneer ze allebei tegelijkertijd niet meewerken, houden ze geen rekening met de negatieve externe effecten op elkaar. Daarom hebben ze in matrix 3 in dit geval een pay-off van 0 in plaats van -2, zoals in matrix 2.

In dit geval is er geen dominante strategie. Als Sofieke meewerkt, zal George ervoor kiezen om ook mee te werken, want $1 > 0$. Als Sofieke niet meewerkt, zal ook George ervoor kiezen om niet mee te werken, want $0 > -3$. En omgekeerd.

Wat de uitkomst wordt bij wederkerigheid hangt af van de verwachtingen. Als de spelers verwachten dat de ander meewerkt en er dus vertrouwen is, dan zullen George en Sofieke beiden meewerken. Als er geen vertrouwen is dat de ander meewerkt, werken ze allebei niet mee. Welk evenwicht tot stand komt, hangt dus af van de verwachtingen van elkaar: er is dan sprake van een coördinatiespel. Er zijn daarbij twee Nash-evenwichten, waarbij het coöperatieve Nash-evenwicht (1, 1) beter is dan het niet-coöperatieve Nash-evenwicht (0, 0).

Matrix 3: Coördinatiespel met wederkerigheid

		Sofieke	
		Meewerken	Niet meewerken
George	Meewerken	1, 1	-3, 0
	Niet meewerken	0, -3	0, 0

opdrachten

Opdracht 4 Verplicht zitten tijdens concerten

'De Ziggo Dome zat woensdagavond helemaal vol voor het concert van Harry Styles. De vloer was keurig verdeeld in vakjes met stoelen. Iedereen moest verplicht zitten. Het gebeurt al jaren bij bepaalde shows, zoals die van Adele, Shawn Mendes, 5 Seconds Of Summer en One Direction. Volgens concertorganisator Shally blijkt uit onderzoek onder bezoekers dat de grote meerderheid een voorkeur heeft voor een 'seated concert', om twee redenen. De eerste reden is veiligheid en rust in de zaal. De tweede gaat meer over comfort: als iedereen zit, kun je meer ontspannen een concert volgen.'⁵

- a** Leg uit dat als je gaat staan in een zitvak, er sprake is van een negatief extern effect.

Het probleem bij seated concerts is voorspelbaar: vaak gaan mensen uiteindelijk alsnog allemaal staan. Radio-dj Domien Verschuuren beschrijft het dilemma: 'Ik vind het echt niet tof. Je voelt je bezwaard om mee te zingen of te gaan staan, je zit toch rekening te houden met de rij waar je in zit. Het voelt echt alsof je naar bejaardenkoor De Ondergaande Avondzon zit te kijken.'

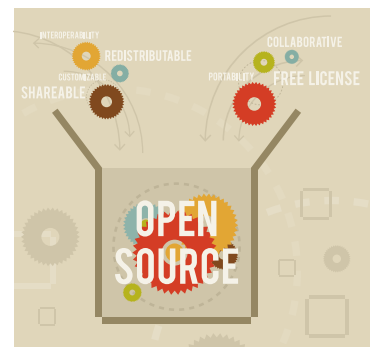
- b** Leg uit welke drijfveer het best bij Domien past als hij zegt dat hij zich bezwaard voelt om te gaan staan bij een seated concert.

⁵ Bewerkte bron: <https://www.npo3fm.nl/nieuws/3fm/384763-verplicht-zitten-tijdens-concerten-ideaal-of-supersaai>

- c Wat is de uitkomst van die overweging indien Domien ik-gericht gemotiveerd zou zijn? Verklaar je antwoord.
- d Wat is de uitkomst van die overweging indien Domien wij-gericht gemotiveerd zou zijn? Verklaar je antwoord.
- e Wat is de uitkomst van die overweging indien Domien wederkerig gemotiveerd zou zijn? Verklaar je antwoord.

Opdracht 5 Open source

Open source software is niet meer weg te denken uit de software-industrie. Bekende voorbeelden zijn Firefox en OpenOffice. Deze open source software komt tot stand door publieke samenwerking. Het voordeel van open source is dat het gratis is, je niet vastzit aan één leverancier en dat nieuwe technieken snel in de software verwerkt kunnen worden. De programmeercode van de open source software is voor iedereen beschikbaar en hij mag door iedereen aangepast en verbeterd worden. Tegenover open source staan bedrijven als Microsoft en Apple die hun code juist goed afschermen als onderdeel van het verdienmodel. Stel, twee IT-bedrijven overwegen onafhankelijk van elkaar te gaan werken met open source software, waarbij ze in dat geval ook tijd en middelen inzetten om actief bij te dragen aan de open source als de bedrijven het gaan gebruiken. Econoom André stelt daartoe de volgende uitbetalingsmatrix op en licht toe: 'Open source is op papier een mooi idee, maar zoals uit de uitbetalingsmatrix blijkt, komt samenwerking niet tot stand, omdat bedrijven hun eigen winst willen maximaliseren.'

Matrix 1: Uitbetaling in miljoenen euro's

		Bedrijf B	
		Open source	Closed source
Bedrijf A	Open source	1, 1	-2, 2
	Closed source	2, -2	-1, -1

Ga er bij vragen a tot en met c van uit dat het een simultaan spel betreft.

- a Leg uit waarom de bedrijven in matrix 1 zijn te typeren als ik-gericht.
- b Leg met behulp van matrix 1 uit hoe groot het negatieve externe effect is dat ontstaat als een van beide bedrijven kiest voor open source, terwijl het andere bedrijf kiest voor closed source.
- c Is er bij matrix 1 sprake van een gevangenendilemma? Verklaar je antwoord.

Econoom Cindy stelt dat beide bedrijven wel zouden kunnen kiezen voor open source wanneer zij wederkerig gemotiveerd zijn. Zij komt daartoe tot matrix 2.

Matrix 2: Uitbetaling in miljoenen euro's

		Bedrijf B	
		Open source	Closed source
Bedrijf A	Open source	1, 1	-3, -1
	Closed source	-1, -3	-1, -1

d Leg uit waarom er hier sprake is van een coördinatiespel.

Econoom Cindy stelt dat beide bedrijven ook getypeerd kunnen worden als wij-gericht: 'Bedrijven kijken bij het ontwikkelen van open source software niet alleen naar de baten die zij erbij hebben, maar ook naar de baten van andere bedrijven. Daarom stellen bedrijven A en B in de matrix de nieuwe uitbetaling voor het ene bedrijf gelijk aan de oorspronkelijke uitbetaling van dat ene bedrijf zelf, plus de oorspronkelijke uitbetaling van het andere bedrijf. Dan ontstaat er een coöperatief spel.'

Matrix 3: Uitbetaling in miljoenen euro's

		Bedrijf B	
		Open source	Closed source
Bedrijf A	Open source		
	Closed source		

e Vul matrix 3 nu in met de nieuwe uitbetalingen, als econoom Cindy gelijk zou hebben.

Opdracht 6 Belastingparadijs Nederland

Nederland is een belastingparadijs. Dat heeft het Europees Parlement bevestigd door in te stemmen met een resolutie met die boodschap van PvdA-Europarlementariër Paul Tang. 'Het is historisch dat voor het eerst binnen Europa man en paard wordt genoemd,' zegt Tang. 'Het parlement zegt nu: er zijn in de EU belastingparadijzen.' Tang spreekt van een 'smet op het blazoen' van Nederland. 'Er wordt nu gekeken naar de kwalijke rol die Nederland speelt bij belastingontwijking en Nederland zou zich dat moeten aantrekken.'⁶

Nederland wordt ervan beschuldigd een belastingparadijs te zijn voor multinationals. Deze multinationals vestigen zich vaak in Nederland, vanwege de zeer gunstige tarieven voor de winstbelasting. Nederland wordt verweten de tarieven voor de winstbelasting onnodig te verlagen voor eigen gewin. Andere landen voelen de druk toenemen vanuit grote multinationals om ook hun tarieven te verlagen. België stelt daarom voor om samen met Nederland een uniform tarief te gaan hanteren voor de winstbelasting.

⁶ Bron: <https://nos.nl/artikel/2277661-nederland-is-een-belastingparadijs.html>

Matrix 1: Extra welvaart in miljarden euro's

		België	
		Vast tarief	Laag tarief
Nederland	Vast tarief	10, 10	3, 16
	Laag tarief	16, 3	8, 8

Neem aan dat zowel Nederland als België in eerste instantie alleen rekening houdt met het eigenbelang op korte termijn.

- a Leg uit hoe het negatieve externe effect van de tariefsverlaging blijkt uit matrix 1, als het andere land het vaste tarief aanhoudt.
- b Is er in matrix 1 sprake van een gevangenendilemma, een coöperatief spel of een coördinatiespel? Verklaar je antwoord.

Stel nu dat beide landen wederkerig gemotiveerd zijn. De hierbij horende uitbetalingen staan dan in matrix 2.

Matrix 2: Extra welvaart in miljarden euro's met wederkerigheid

		België	
		Vast tarief	Laag tarief
Nederland	Vast tarief	10, 10	-5, 9
	Laag tarief	9, -5	8, 8

- c Hoe blijkt de wederkerigheid uit matrix 2? Verklaar je antwoord met behulp van de uitbetalingen.
- d Leg uit waarom verwachtingen een belangrijke rol spelen voor de uitkomst van het spel.
- e Leg het belang van vertrouwen uit in het geval beide spelers wederkerig gemotiveerd zijn.

1.3 Ethiek en welvaart

Wat zijn de consequenties van ethische motieven voor de welvaart? Deze paragraaf benut de resultaten uit de vorige paragraaf om deze vraag te onderzoeken in de context van het gevangenendilemma waarin individuele belangen botsen.

Leerdoel

Je kunt uitleggen hoe ethisch handelen de meerwaarde van samenwerken kan verzilveren als belangen conflicteren.

Introductieopdracht De Imker

In de Betuwe is een imker (bijenhouder) gevestigd met een aantal bijenvolken. Zijn perceel ligt naast het perceel van een appelteler, die daar een aantal rijen appelbomen heeft staan. De imker genereert positieve externe effecten voor de appelteler. Deze profiteert ervan dat de bijen bij het zoeken van nectar de vruchtbomen bestuiven, waardoor zijn appeloogst beter en groter wordt.

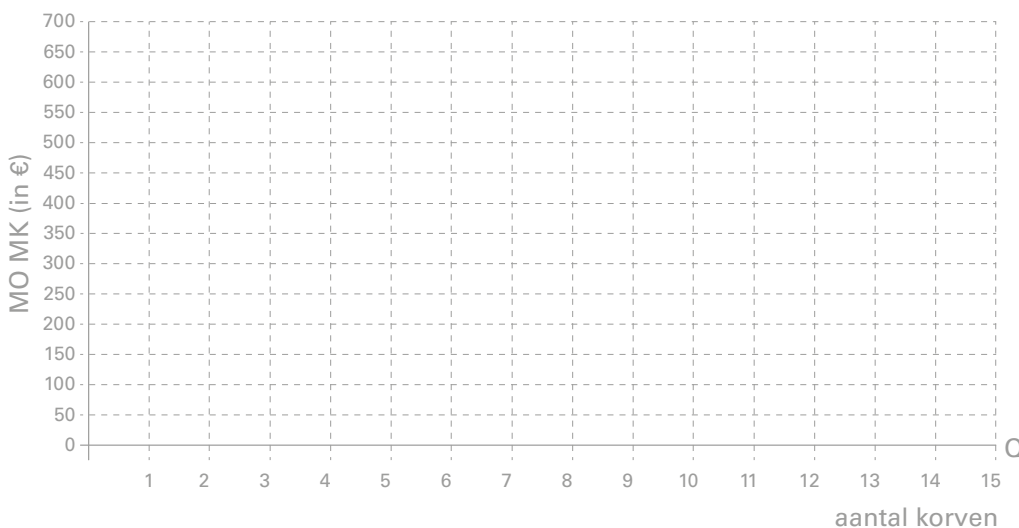
De imker heeft de volgende kosten- en opbrengstenfuncties.

- $TK = 16 Q^2 + 20Q$
- Private $TO = 244 Q$: opbrengstenfunctie exclusief het externe effect op de appelteler
- Sociale $TO = 500 Q$: opbrengstenfunctie inclusief het externe effect op de appelteler
- $Q =$ aantal korven

- Leid de MK-functie, de private MO-functie en de sociale MO-functie af.
- Bereken het optimale aantal korven en het bedrijfsresultaat van de imker met een ik-gerichte motivatie.
- Bereken het optimale aantal korven en het bedrijfsresultaat van de imker met een wij-gerichte motivatie.
- Teken in de grafiek de MK-lijn en de private en sociale MO-lijn van de imker. Geef vervolgens met een stippellijn in de grafiek aan wat de optimale hoeveelheid korven is voor zowel de imker met een ik-gerichte motivatie als de imker met een wij-gerichte motivatie.
- Bepaal vanuit de grafiek wat de gevolgen voor de bedrijfsresultaten van de imker zijn als de imker wij-gericht is gemotiveerd in plaats van ik-gericht.
- Leg uit dat er een belangenconflict is tussen de ik-gerichte gemotiveerde imker en de appelteler.

Figuur 1

Belangenconflicten vernietigen welvaart

Het gevangenendilemma is een berovingsdilemma: als beide spelers ik-gerichte motivaties hebben, **beroven** ze elkaar van opbrengsten. Elke speler is zowel dader als slachtoffer van beroving. Als beslisser ben je dader, maar als belanghebbende ben je slachtoffer. De winst van de dader weegt niet op tegen het verlies van het slachtoffer. De beslissers vernietigen daardoor waarde. Per saldo zijn beide partijen daarom verliezers.

Samenwerken is moeilijk door belangenconflicten

De **belangenconflicten** in het gevangenendilemma laten zien hoe moeilijk goed samenleven is. We hebben allemaal belang bij het creëren van welvaart door betere samenwerking. Toch mislukt dit vaak: mensen beroven elkaar in plaats van samen te werken. Om beter te kunnen samenwerken is het nodig dat je belangenconflicten leert herkennen én leert welke manieren er zijn om deze conflicten zo veel mogelijk te beheersen.

Ethiek schept welvaart door belangenconflicten te verminderen...

Ethiek is een van de instituties om te zorgen dat beslissers welvaart creëren als belangen botsen tussen beslissers en andere belanghebbenden. **Instituties** disciplineren beslissers om rekening te houden met de belangen van niet alleen henzelf, maar ook van de andere belanghebbenden. In paragraaf 1.1 definieerden we het ethisch motief als rekening houden met de gevolgen van onze keuzes voor anderen. In je keuzes rekening houden met de belangen van anderen is de belangrijkste sociale norm. Als je je aan deze sociale norm houdt, internaliseer je als beslisser de externe effecten van je keuzes op andere belanghebbenden.

... en bereikt de meerwaarde van samenwerken.

Ethiek helpt bij het bereiken van het doel waar economie om draait: het creëren van welvaart door goed samen te werken. Ethiek geeft mensen wij-gerichte motivaties. Deze **intrinsieke motivatie** om rekening te houden met anderen voorkomt belangenconflicten tussen mensen. Beslissers die ethisch handelen zorgen ervoor dat ze welvaart creëren in plaats van andere belanghebbenden te beroven van welvaart. Door ethiek kan de meerwaarde van samenwerken bereikt worden.

De imker

We gaan terug naar de imker en de appelteler uit de introductieopdracht. Er is natuurlijk ook een positief extern effect van de appelteler op de imker. De bijenhouder ziet zijn productie van honing stijgen omdat de bijen nectar voor hun honing halen uit de bloesems van de appelbomen. Stel dat de situatie tussen de imker en teler precies symmetrisch is.

We vullen de extra opbrengsten in de matrix in op basis van de resultaten uit de introductieopdracht.

Matrix 1: Opbrengstenmatrix imker en teler met ik-gerichte motieven

		Appelteler	
		Uitbreiden tot sociale optimum	Uitbreiden tot private optimum
Imker	Uitbreiden tot sociale optimum	2456, 2456	-1144, 3600
	Uitbreiden tot private optimum	3600, -1144	0, 0

Als beide spelers ik-gericht zijn, wegen ze allebei alleen hun eigenbelang mee in hun beslissing: ze maken hun keuze op basis van hun private maximale opbrengst. Ze komen hierdoor in een gevangenendilemma terecht: beide partijen hebben een dominante strategie, die ervoor zorgt dat ze in een suboptimaal evenwicht terechtkomen, namelijk 0, 0.

Als beide partijen van de dominante strategie zouden afwijken, zouden ze beide beter af zijn. Ze zouden namelijk een verandering van hun winst hebben van 2456 in plaats van 0.

Als beide spelers daarentegen wij-gerichte motieven hebben, komen ze in een coöperatief spel terecht. De opbrengstenmatrix komt er dan uit te zien als in matrix 2.

Matrix 2: Opbrengstenmatrix imker en teler met wij-gerichte motieven

		Appelteler	
		Uitbreiden tot sociale optimum	Uitbreiden tot private optimum
Imker	Uitbreiden tot sociale optimum	2456, 2456	-1144, 0
	Uitbreiden tot private optimum	0, -1144	-3600, -3600

We zien dat de welvaart van beide spelers stijgt als ze ethische motieven hebben, ofwel als ze wij-gericht zijn. Hun gezamenlijke welvaart is nu 4912 geworden, wat neerkomt op een welvaartscreatie van 4912, omdat ze als ik-gerichte spelers in het gevangenendilemma 0 welvaart extra zouden bereiken. Door rekening te houden met het effect van hun gedrag op de ander maken ze andere keuzes gericht op een hogere gezamenlijke opbrengst.

opdrachten

Opdracht 7 Het keurmerk

Twee autofabrikanten hebben de keuze om voor het krijgen van een veiligheidskeurmerk wel of geen gebruik te maken van een verkorte procedure in een ander land. Door de korte route te gebruiken wordt de officiële lange procedure in het eigen land omzeild en is het mogelijk om eerder auto's te verkopen. De auto-industrie als geheel moet aan dit veiligheidskeurmerk voldoen. De kosten van het omzeilen van de lange officiële procedure, ofwel van de korte route, zijn voor een fabrikant € 10 miljoen. De lange procedure is gratis. De extra winst van autoverkoop stijgt door gebruik van de korte route met € 40 miljoen. Die extra klanten rooft een fabrikant feitelijk van de andere fabrikant. (In deze opdracht zijn er geen andere autofabrikanten dan deze twee).

Deze situatie levert de volgende opbrengstenmatrix op (bedragen als verandering van de winst in miljoenen €):

Matrix 1: Opbrengstenmatrix

		Fabrikant B	
		Wel korte route	Geen korte route
Fabrikant A	Wel korte route	-10, -10	30, -40
	Geen korte route	-40, 30	0, 0

Het belangenconflict tussen beide autofabrikanten is duidelijk: met de korte route kan de ene partij zelf winnen en de andere partij benadelen.

Stel dat een van beide producenten ik-gericht is gemotiveerd en de korte route kiest om het keurmerk te krijgen.

- a** Leg met behulp van de getallen uit de matrix uit dat de keuze voor de korte route geen ethisch gedrag is.
- b** Is de beslissing om wel of niet de korte route te nemen een gevangenendilemma of een coöperatief spel? Licht je antwoord toe.
- c** Zorg dat de volgende conclusie klopt door op de lege plekken het juiste begrip of getal in te vullen. Kies daarbij uit:
 bij (1): 10/20/30
 bij (2): 30/40
 bij (3): 30/40
 bij (4): creëren/vernietigen
 bij (5): conflicterend/parallel
 bij (6): conflicterend/parallel
 bij (7): creëren/vernietigen

Als beide fabrikanten in plaats van de ander te beroven zouden samenwerken, heeft dat gevolgen voor hun gezamenlijke welvaart. Met allebei een wij-gerichte motivatie zouden ze allebei ... (1) ... winnen ten opzichte van de ik-gerichte motivatie van hun dominante strategie uit het gevangenendilemma. De opbrengst van ... (2) ... van de ander roven weegt niet op tegen de kosten van ... (3) ... van beroofd worden.

Als ik-gerichte beslissers zouden de fabrikanten welvaart ... (4) Ethiek, als rekening met elkaar houden, helpt de fabrikanten om hun belangen ... (5) ... te laten zijn in plaats van ... (6) Daardoor ... (7) ... ze welvaart.

Opdracht 8 Harde of zachte landing?

In de Europese luchtvaartsector heerst bij een aantal vliegmaatschappijen al enige tijd onrust over de arbeidsvoorwaarden voor piloten. Door toenemende concurrentie van zogenaamde prijsvechters zien directies van vliegtuigmaatschappijen zich genooddaakt kostenbesparingen door te voeren. Piloten moeten nu meer en langere diensten draaien, met als gevolg een steeds

hogere werkdruk. Piloten ervaren hierdoor stress en willen werkdrukverlichting, bijvoorbeeld door meer rustdagen. De stress heeft een negatieve invloed op hun concentratievermogen. Overleg tussen pilotenvakbonden en directies heeft nog niets opgeleverd. Piloten overwegen nu een staking als de directies niet tegemoetkomen aan hun wensen.

Matrix 1: Gevangenendilemma luchtvaart

		Piloten	
		Staken	Niet staken
Directies	Harde opstelling	500, 500	700, 450
	Tegemoetkomende opstelling	450, 700	650, 650

a Toon met behulp van de getallen uit matrix 1 aan dat directies en piloten in een gevangenendilemma zitten.

b Omschrijf het belangenconflict tussen directies en de piloten.

Stel dat de directies de dominante strategie verlaten en zich tegemoetkomend opstellen.

c Hoe hoog zijn de kosten voor de directies en hoe hoog zijn de opbrengsten voor de piloten als gevolg van deze beslissing?

Als je de kosten van de directies als beslissers tegenover de opbrengsten voor de piloten als belanghebbenden zet, kun je conclusies trekken over de verhouding tussen wat er wordt ingeleverd door de ene partij en wat dat oplevert voor de andere partij.

d Welke conclusie kun je trekken over deze verhouding op basis van je antwoord bij vraag b? Betrek in je conclusie de begrippen beroven, verlies en winst.

e Leg uit met behulp van getallen uit matrix 1 uit dat als beide partijen zich ethisch gedragen er welvaart wordt gecreëerd in plaats van welvaart vernietigd als ze zich niet ethisch gedragen.

Opdracht 9 Uitgevist

Stel dat vissers uit land A en land B in dezelfde zee vissen die tussen beide landen in ligt. Door overbevissing is de visstand inmiddels gedaald. De landen hebben de keuze: de visvangst wel of niet beperken. Ga ervan uit dat beide landen uitsluitend hun eigenbelang op korte termijn nastreven zonder rekening te houden met externe effecten.

Matrix 1: Opbrengstenmatrix
gevangenendilemma: ik-gerichte visvangst

		Land B	
		Visvangst beperken	Visvangst niet beperken
Land A	Visvangst beperken	15, 15	3, 18
	Visvangst niet beperken	18, 3	9, 9

- a Zullen de landen hun vangst beperken? Gebruik in je antwoord het begrip dominante strategie.
- b Toon met de getallen uit matrix 1 aan dat de negatieve externe effecten worden geïnternaliseerd als beide landen zich ethisch zouden gedragen.
- c Vul nu de volgende nieuwe opbrengstenmatrix (2) verder in, waarbij de landen door hun ethisch gedrag van een gevangenendilemma in een coöperatief spel terecht komen.

Matrix 2: Opbrengstenmatrix coöperatief spel:
wij-gerichte motivatie visvangst

		Land B	
		Visvangst beperken	Visvangst niet beperken
Land A	Visvangst beperken	15, 15	... , ...
	Visvangst niet beperken	... , , ...

De landen hebben afspraken gemaakt over de maximale hoeveelheid vis die gevangen mag worden. Maar het naleven van de afspraken blijkt in de praktijk niet vanzelfsprekend.

- d Leg uit dat de rol van ethiek belangrijker wordt als andere afspraken falen bij het bestrijden van overbevissing.

Hoofdstuk 2

Uit balans

Dit hoofdstuk onderzoekt hoe belangen uit balans kunnen raken. We onderzoeken hoe belangenconflicten potentiële welvaart vernietigen. We analyseren drie gevallen. In het eerste geval hebben de spelers ik-gerichte motieven. In het tweede geval zijn er naast spelers met ik-gerichte motieven ook spelers met wederkerige motieven. Ten slotte bekijken we een situatie waarin alle spelers wederkerige motieven hebben.

2.1 Gebrek aan vertrouwen in een sequentieel spel

Deze paragraaf bespreekt hoe samenwerking in een sequentieel spel kan falen doordat belanghebbenden bang zijn beroofd te worden door beslissers met ik-gerichte motieven. Door het vertrouwen van potentiële samenwerkingspartners uit te hollen, benadelen deze beslissers met ik-gerichte motieven niet alleen anderen maar uiteindelijk ook zichzelf.

Leerdoel

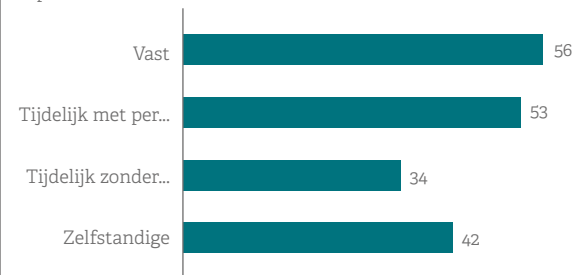
Je kunt uitleggen dat een ik-gerichte speler bij conflicten tussen individuele belangen win-verlies speelt, maar dat dit onethische gedrag uiteindelijk kan resulteren in verlies voor iedereen.

Introductieopdracht Scholing flexwerker

Werkgevers investeren minder in de scholing van hun tijdelijke werknemers dan in personeel met een vast contract. Bedrijven vrezen dat hun investering verloren gaat wanneer de tijdelijke medewerker vertrekt. Slecht nieuws voor mensen met een tijdelijk contract, stelt hoogleraar Andries de Grip van de Universiteit van Maastricht. 'Zij zouden juist het

Cursusdeelname naar type arbeidscontract

in procenten

meest kunnen profiteren van scholing die ook elders op de arbeidsmarkt kan worden ingezet.' Tijdelijke werknemers zijn zich daarvan bewust en zijn gemotiveerder dan hun vaste collega's om zich bij te laten scholen. Ze zijn bereid om geld bij te leggen en de cursus in hun eigen tijd te volgen. De ondervraagde werkgevers zeiden eerder bereid te zijn om hun tijdelijke krachten cursussen te bieden als de kosten worden gedeeld.⁷

- a Leg uit waarom hoogleraar Andries de Grip stelt dat juist tijdelijke werknemers het meest kunnen profiteren van werkgerelateerde scholing.
- b Leg uit welk risico werkgevers lopen op zowel korte als lange termijn, als er onvoldoende geïnvesteerd wordt in de scholing van flexwerkers.
- c Welke drijfveer (ik-gericht, wij-gericht of wederkerig) past het best bij de werkgever? En welke bij de werknemer? Verklaar je antwoord met behulp van de introductietekst en het begrip externe effecten.
- d Bedenk een reden waarom werkgevers terughoudend kunnen zijn om te investeren in een werknemer met een tijdelijk contract.
- e Leg uit waarom werkgevers mogelijk eerder bereid zullen zijn om te investeren in scholing bij flexwerkers, als deze zelf ook meebetalen.

theorie

Sequentiële spelen

In de spelen die tot nu toe aan bod zijn gekomen, kozen beide spelers tegelijkertijd, zonder dat ze elkaars beslissing konden observeren wanneer ze zelf kozen. Dit zijn zogenaamde **simultane spelen**. Voorbeelden hiervan zijn het gevangenendilemma, het coöperatieve spel en het coördinatiespel. Er zijn echter ook **sequentiële spelen**. In deze spelen maken de spelers na elkaar hun keuze. De tweede speler kan dan de keuze van de eerste speler observeren voordat hij zijn eigen keuze maakt. Een sequentieel spel wordt meestal weergegeven in een spelboom.

Partij die eerst beslist, kan zich binden...

Het grote verschil met een simultaan gevangenendilemma waarin belangen conflicteren, is dat in een sequentiële variant van dit dilemma de eerste partij aan **zelfbinding** doet. Als de tweede partij de keuze maakt, weet deze partij of de eerste partij wel of niet heeft samengewerkt. Maar de speler die zich als eerste bindt in de samenwerking, wordt kwetsbaar voor het **berovingsprobleem** door de tweede partij. Een ik-gerichte tweede partij kan besluiten geen rekening te houden met de belangen van de eerste partij. De eerste partij is kwetsbaar voor opportunistisch gedrag door de tweede partij. Hierdoor dreigt er onbalans in de verdeling van de opbrengsten van de samenwerking, waarbij de eerste partij verliest.

⁷ <https://www.volkskrant.nl/economie/fikse-leerachterstand-flexwerker-dreigt-werkgevers-investeren-veel-minder-in-cursussen-tijdelijke-krachten-b437649a/>

...maar gebrek aan zelfbinding van tweede partij ondergraaft vertrouwen

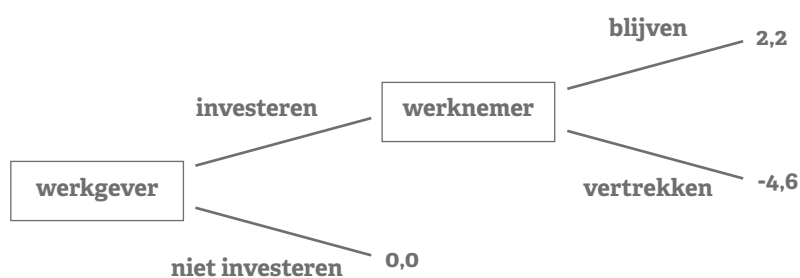
Het gebrek aan zelfbinding van de tweede partij resulteert bij de eerste partij in een gebrek aan **vertrouwen** dat de tweede partij rekening zal houden met zijn belangen. De angst om beroofd te worden door de tweede, ik-gerichte partij zal de eerste, kwetsbare partij huiverig maken om samen te werken. Ondanks het feit dat een van de twee partijen zich nu geloofwaardig kan binden om samen te werken, komt de samenwerking toch niet van de grond. Er blijft sprake van samenwerkingsfalen: beide spelers gaan erop achteruit ten opzichte van de situatie waarin de tweede partij wel rekening zou houden met de belangen van de eerste partij. De mogelijkheid voor de tweede speler om de eerste speler te beroven (win-verlies) resulteert in verlies voor beide partijen (verlies-verlies).

transfer

Scholing flexwerker en berovingsprobleem

Stel dat een werkgever voor de keuze staat om € 4.000 te investeren in scholing van zijn personeel. De werkgever weet dat scholing goed is voor het menselijk kapitaal van de werknemer: de arbeidsproductiviteit gaat omhoog. De totale waarde daarvan is € 8.000 voor zijn huidige werkgever. De mogelijke opbrengsten van € 8.000 overtreffen dus de kosten van € 4.000. Als de werknemer bij de werkgever zou blijven zou het salaris van de werknemer met € 2.000 omhooggaan en de winst van de werkgever ook met € 2.000. Maar er zit een addertje onder het gras. De werkgever vreest dat de werknemer mogelijk vertrekt naar een ander bedrijf. Daar kan de werknemer € 6.000 meer verdienen. Hierdoor zal de werkgever zijn investering niet terugzien. De investeringen van de werkgever hebben dus het karakter van **verzonken kosten**. De investering is verzonken in de relatie met de werknemer en de werkgever ziet zijn investering niet terug als deze relatie opbreekt.

De werkgever besluit om een spelboom op te stellen. Het eerste getal staat voor de verandering van de winst van de werkgever in duizenden euro's en het tweede getal staat voor de verandering van het loon van de werknemer in duizenden euro's.

De spelboom helpt de werkgever om te besluiten wel of niet te investeren in scholing. De werkgever anticipeert daarbij op de beslissing van de werknemer. Hij lost de spelboom 'achterwaarts' op. Nadat de ik-gerichte werknemer training heeft genoten, zal hij ervoor kiezen om te vertrekken, want dat levert € 6.000 meer loon op in plaats van € 2.000 als hij blijft. Op deze manier berooft hij de werkgever van de opbrengsten van zijn investering: tegenover de kosten van € 4.000 staan voor de werkgever geen opbrengsten meer.

De werkgever anticipeert op de beslissing van de werknemer om te vertrekken. Hij weet dat investeren de winst met de kosten van de training (€ 4.000) zal doen dalen, terwijl niet investeren de winst gelijkhoudt. De werkgever is dus beter af als hij niet investeert. De angst om beroofd te worden zal de werkgever er in dit voorbeeld voor doen kiezen om niet te investeren.

Er is sprake van samenwerkingsfalen. Door de berovingsmogelijkheid bij de werknemer daalt het vertrouwen van de werkgever en verliezen zowel de werkgever als de werknemer respectievelijk € 2.000 meer winst en € 2.000 meer loon.

opdrachten

Opdracht 1 Airbnb

Achmed gaat graag op vakantie, maar dat is duur. Om zijn tien weken aan vakanties te bekostigen, besluit hij zijn huis in Amsterdam te gaan verhuren. Verhuren van de woning via Airbnb blijkt het meest

lucratief. Er kleeft wel een nadeel aan het verhuren, want er is het risico op feestgroepen. Als een groep feestgangers zijn woning huurt, is de kans groot dat Achmed in zijn huis een ravage aantreft. Achmed heeft voor een week € 600 aan woonlasten. Als Achmed een groep normale huurders heeft, bedragen de schoonmaakkosten € 100. Als Achmed een groep feestvierders heeft, dan bedragen de schoonmaakkosten € 500. Het probleem is dat Achmed vooraf niet weet of zijn huurders feestgangers zijn of niet. Hij besluit om de verhuurprijs van zijn woning te stellen op een all-in prijs van € 800 per week. Achmed hoorde dat de gemiddelde betalingsbereidheid van feestvierders op € 1.000 per week ligt en dat niet-feestvierders € 800 per week willen betalen.

- Leg uit waarom Achmed kwetsbaar voor beroving is, als hij besluit om zijn woning te verhuren. Gebruik in je uitleg het begrip externe effecten.
- Wat is de winst die Achmed zou maken op een groep feestvierders? En hoeveel winst maakt Achmed op een groep niet-feestvierders? Verklaar je antwoord met een berekening.
- Hoe groot mag het percentage huurders dat gaat feestvieren maximaal zijn, zonder dat Achmed verlies gaat draaien? Verklaar je antwoord met een berekening.

Andere verhuurders vertellen Achmed dat 50% van de huurders feestgangers zijn en de overige 50% normale huurders zijn.

- Leg uit dat Achmed het probleem van averechtse selectie zou kunnen vergroten als hij besluit om zijn prijs te verhogen om te voorkomen dat hij verlies draait.
- Leg uit hoe beroving van de verhuurder door de feestgroepen en de angst van de verhuurder voor deze beroving tot samenwerkingsfalen kan leiden.

Opdracht 2 Jeugdopleiding

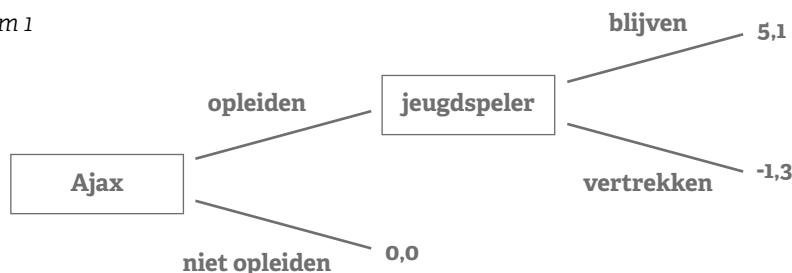
De jeugdopleiding van voetbalclub Ajax is wereldberoemd. De jeugdopleiding van Ajax heeft als taak om nieuwe spelers voor het eerste elftal te leveren. Het opleiden van een jeugdspeler tot volwaardige speler van het eerste elftal is duur. Veel buitenlandse clubs jagen echter al op

spelers terwijl deze nog in de opleiding zitten. Als een jeugdspeler vertrekt naar een buitenlandse club dan verdient Ajax helemaal niets aan de speler, maar krijgt wel een gedeelte van de opleidingskosten vergoed.

De financieel directeur van Ajax heeft een en ander verwerkt in de volgende spelboom. Hierin schetst hij het financiële dilemma waar de club voor staat. In de figuur staan de totale uitbetalingen in miljoenen euro's, waarbij het eerste getal staat voor de netto-opbrengst (= transferopbrengst – opleidingskosten) voor Ajax en het tweede getal voor het totale salaris voor de voetballer.

Spelboom 1

- Leg uit waarom er een belangentegenstelling is tussen voetbalclubs en jeugdspelers.
- Leg uit dat het opleiden van spelers gepaard gaat met verzonken kosten.
- Hoe blijkt uit de spelboom dat er sprake is van het (risico op het) berovingsprobleem? Verklaar je antwoord.
- Leg uit waarom de jeugdspeler zichzelf niet geloofwaardig kan binden.
- Leg met behulp van de spelboom uit dat hier sprake is van een samenwerkingsfalen.
- Leg uit hoe niet-ethisch gedrag niet alleen resulteert in verlies voor de partij die daar het slachtoffer van wordt, maar ook voor de partij die niet-ethisch handelt.

Opdracht 3 'Knieoperatie meestal onnodig'

Mensen met een gescheurde meniscus worden vaak geopereerd, maar dit is meestal onnodig. Fysiotherapie blijkt net zo effectief, stellen onderzoekers van het Amsterdamse ziekenhuis OLVG. Jaarlijks worden in Nederland zo'n 30.000 meniscusoperaties uitgevoerd. De grootste groep patiënten die wordt geopereerd (75 procent) is ouder dan 40 jaar. Tijdens de operatie wordt een deel van de meniscus, de schokdemper van de knie, weggehaald. De resultaten van het onderzoek moeten volgens het OLVG leiden tot een landelijke afname van het aantal operaties. Voor de verzekeringsmaatschappijen is een operatie gemiddeld twee keer zo duur als een behandeling met fysiotherapie.⁸

⁸ <https://www.telegraaf.nl/nieuws/2631710/knieoperatie-meestal-onnodig>

- a Leg uit dat er sprake is van asymmetrische informatie tussen de orthopeed en patiënt over de behandelmethode.
- b Leg uit dat er een belangenconflict kan zijn tussen de orthopeed en de patiënt.
- c Leg uit dat er een belangenconflict kan zijn tussen de orthopeed en de verzekeraar.
- d Leg met het begrip extern effect uit hoe de orthopeed in het geval van een onnodige knieoperatie zowel de patiënt als de verzekeraar berooft.

2.2 Ik-gerichte en intrinsiek wederkerige spelers

Samenwerking kan falen, zelfs als de meeste spelers geen ik-gerichte maar wederkerige motieven hebben. Deze paragraaf laat zien hoe slechts enkele spelers met ik-gerichte motieven het vertrouwen en daarmee de samenwerking en de welvaart binnen een groep met vooral spelers met wederkerige motieven kunnen uithollen.

Leerdoel

Je kunt uitleggen dat enkele mensen met ik-gerichte motieven samenwerking tussen mensen met wederkerige motieven kunnen uithollen.

Introductieopdracht Het klassenfondsdilemma

Bijlesinstituut Koopmans ontvangt een grote gift van een dankbare oud-leerling. Voorwaarde is dat het geschonken bedrag ingezet wordt voor onderwijsactiviteiten. Bijlesdocent economie Janneke besluit de gift te gebruiken voor het experiment 'klassenfondsdilemma'.

Klassenfondsdilemma

De docent deelt aan iedere leerling een plastic munt uit. De leerling heeft de volgende twee opties om zijn munt nuttig te maken: investeren in een extra privé-bijles, wat alleen zijn of haar eigen studieprestaties bevordert met 15%. Of: de munt storten in een klassenfonds. Hiermee wordt de energierekening van de airco betaald, waarmee de studieprestaties van alle leerlingen stijgen met 8% per munt. Zonder munten staat de airco uit. De leerlingen maken hun keuze tegelijkertijd en buiten het zicht van medeleerlingen.

Janneke maakt op basis van deze gegevens een uitkomstenmatrix (in termen van betere studieprestaties, in procenten) voor dit klassenfondsdilemma met twee spelers met een ik-gerichte drijfveer, matrix 1.

Matrix 1: Het klassenfonds

Verbetering onderwijsprestaties in procenten		Speler 2	
		Privé-bijles	Klassenfonds
Speler 1	Privé-bijles	15, 15	23, 8
	Klassenfonds	8, 23	16, 16

- a** Leg uit dat de keuze om bij te dragen aan het klassenfonds gepaard gaat met een positief extern effect op de andere speler. Hoe groot is dit positieve externe effect in matrix 1?
- b** Leg met behulp van matrix 1 uit welke belangen conflicteren bij de productie van het collectieve goed 'klassenfonds'. Bepaal de omvang van het belangenconflict.

Docent Janneke legt dit dilemma vóór de eerste les van het nieuwe schooljaar voor aan haar enige twee leerlingen, Nicole en Ragnar. Omdat deze leerlingen al voor langere tijd met elkaar bij Janneke bijles economie volgen, weet Janneke zeker dat zij beide in dit dilemma een wederkerige drijfveer hebben. Janneke maakt nu de volgende pay-off-matrix 2.

Matrix 2

Verbetering onderwijsprestaties in procenten		Nicole (intrinsiek wederkerig)	
		Privé-bijles	Bijdragen
Ragnar (intrinsiek wederkerig)	Privé-bijles	15, 15	15, 0
	Klassenfonds	0, 15	16, 16

- c** Verklaar waarom de pay-offs linksonder in matrix 2 verlagen naar (0, 15) vergeleken met (8, 23) bij ik-gerichte motieven. Gebruik daarbij de termen meeliftaversie en verraadaversie.

Janneke stelt dat de wederkerige motieven van Nicole en Ragnar de welvaart uiteindelijk zullen doen stijgen, mits zij elkaar vertrouwen en dus verwachten dat de ander samenwerkt.

- d** Toon met behulp van matrix 2 aan dat deze stelling van Janneke klopt.

Net voordat Janneke haar twee leerlingen hun keuze wil laten bepalen, meldt zich nóg een bijlesleerling aan voor het komende jaar: Nemo. Janneke besluit ook hem deel te laten nemen aan het experiment, maar twijfelt: 'De deelname van Nemo betekent een kans voor Ragnar en Nicole: er is de mogelijkheid dat zij nu meer onderwijsopbrengsten zullen krijgen. Maar er is ook een gevaar voor hun welvaart: als zij de denken dat Nemo een ik-gerichte drijfveer heeft, voorzie ik juist dat er door helemaal niemand niet meer wordt bijgedragen aan het klassenfonds.'

- e** Leg deze stelling van Janneke uit.

Jannekes collega Wytse stelt: 'Hier blijkt hoe belangrijk negatieve verwachtingen kunnen zijn in een economie. Ik weet namelijk dat Nicole risico-avers is en alleen voor het klassenfonds zal gaan wanneer alle anderen dat ook zullen doen. Voordat ze besluit zich coöperatief op te stellen zal Nicole namelijk niet alleen zélf de kans hoog moeten inschatten dat Nemo zal bijdragen aan het klassenfonds, maar moet ze ook de kans hoog inschatten dat Ragnar die kans hoog inschat.'

Hierdoor kan alleen al de angst voor meeliftgedrag, en dus niet eens zozeer meeliftgedrag zelf, de basis voor samenwerking tussen Ragnar en Nicole aan het collectieve goed wegnemen.'

f Leg deze stelling van Wytse uit.

theorie

Samenwerken is waardevol maar moeilijk

Zowel in paragraaf 1.2 als bij het klassenfonds zagen we al dat sociale interacties niet altijd een **nulsomspel** zijn, waarbij de winst van de een automatisch het verlies van de ander betekent. De productie van een niet-rivaliserend, collectief goed is daar een goed voorbeeld van: hoe meer deelnemers er zijn, hoe minder elke deelnemer hoeft te betalen om het collectieve goed tot stand te brengen.

Maar omdat individuen vaak niet uit te sluiten zijn van de voordelen van bijvoorbeeld een gekoeld lokaal, straatverlichting, dijkbewaking of defensie, is het lastig om een bijdrage af te dwingen van alle belanghebbenden. Voor spelers met wederkerige motieven hoeft dit geen probleem te zijn: zij hebben meeliftaversie, een hekel aan meeliften op de bijdragen van anderen en zullen daarom graag samenwerken zolang zij vertrouwen dat de anderen ook hun bijdrage leveren. Maar voor spelers met ik-gerichte drijfveren zijn collectieve goederen een uitgelezen kans om mee te liften op de inspanningen van anderen. Dat ze door dit meeliftgedrag negatieve externe effecten veroorzaken voor anderen, deert hen niet.

Samenwerking is fragiel

Zelfs een klein percentage meelifters in een groep wederkerige spelers kan fatale gevolgen hebben voor de bereidheid van anderen om mee te werken. Als wederkerige spelers het vertrouwen verliezen dat anderen meewerken, zullen ze uit **verraadaversie** ook stoppen met bijdragen. Er is sprake van besmetting: anderen nemen het ik-gerichte gedrag van de meelifters over in herhaalde spelen waarin de deelnemers hun verwachtingen baseren op uitkomsten in het verleden. Spelers met wederkerige motieven zullen vaak in het begin nog bijdragen in de hoop dat ook de anderen dat doen. Maar als ze zien dat sommigen niet bijdragen, verliezen ze die hoop en nemen ze het ik-gerichte gedrag van de meelifters over. Door dit effect op het gedrag van degenen met wederkerige motieven, genereren meelifters additionele negatieve effecten voor de welvaart van de groep. Samenwerking tussen mensen met wederkerige overwegingen blijkt uitermate fragiel omdat het kwetsbaar is voor een paar meelifters.

transfer

Herverdeling als fragiele samenwerking

Je kunt collectieve goederen breder opvatten dan de klassieke voorbeelden van defensie, dijkbewaking en straatverlichting. Ook het bestrijden van extreme verschillen tussen arm en rijk is een collectief goed. Je kunt burgers namelijk niet uitsluiten van de maatschappelijke rust die een gelijkere verdeling oplevert.

Een historisch voorbeeld van een maatregel bedoeld om de sociale rust te bewaren door de positie van de armen te beschermen, is de meent. Van een stuk grond aan de rand van de stad mocht iedereen met onvoldoende inkomen gebruikmaken om bijvoorbeeld een schaap te laten grazen of hout te sprokkelen. De meent is dus van iedereen, vergelijkbaar met de huidige visgebieden ver in de zee.

Maar deze meenten zijn fragiele samenwerkingsverbanden. Misbruik is mogelijk wanneer mensen met eigen grond hun vee toch naar de meent leiden. Wanneer meenten bevolkt worden door personen met 'wij-gerichte' motieven is het voortbestaan van zo'n meent verzekerd. Ook tussen spelers met wederkerige motieven is samenwerking mogelijk zolang iedereen de eigen aanspraak op de vruchten van de meent beperkt houdt. Maar wanneer er zelfs maar één speler met ik-gerichte motieven de meent betreedt, kan dat beeld al snel omslaan. De ik-gerichtheid van de meelifter werkt namelijk besmettelijk op de intrinsieke samenwerkers: steeds meer intrinsiek wederkerige spelers zullen ik-gericht gedrag gaan vertonen: de meent wordt kaalgegraasd.

opdrachten

Opdracht 4 Sociaal vangnet

'Streng WW-regime gericht op 10 procent fraudeurs'⁹

Wie een WW-uitkering ontvangt van het UWV of bijstand krijgt van de gemeente, wordt onderworpen aan een streng regime van plichten en regels om fraude tegen te gaan. Rechtssocioloog Paulien de Winter deed onderzoek naar de handhavingspraktijk bij het UWV en de sociale diensten en vertelt: 'Het UWV is veel in de media en kampt met een streng en rigide imago. Maar mijn ervaring is dat de mensen die er werken graag hun best doen voor de burger. Ze beseffen goed dat mensen een uitkering of hulp nodig hebben. Al zijn er medewerkers die handhaving ook dienstverlening vinden. Door streng en duidelijk te zijn over de regels, helpen ze de klanten, zeggen ze.'

'Eigenlijk fraudeert maar een klein deel van de mensen met een uitkering. Hooguit zo'n 10 procent. Maar ons hele systeem is daarop gericht. Om dat misbruik aan te pakken zijn er zo veel regels en is het regime zo streng. Het idee is: we moeten strikt zijn, anders verliezen we draagkracht voor het systeem. Maar: 90 procent van de mensen wil de regels naleven, de meeste mensen zijn geen fraudeurs.'

- a** Leg uit dat het bieden van een sociaal vangnet als de WW of de bijstand aan burgers met een laag inkomen in het welbegrepen eigenbelang kan zijn van de meer gefortuneerde burgers in een samenleving.

Het bieden van een sociaal vangnet kan beschouwd worden als een collectief goed.

- b** Leg uit dat meeliftgedrag van de meer gefortuneerde burgers met een ik-gerichte drijfveer het sociale vangnet op twee manieren schaadt.
- c** Leg uit dat het frauderen met een uitkering niet alleen directe negatieve externe effecten heeft, maar ook een strategisch effect kan hebben op het coöperatieve gedrag van anderen.

⁹ <https://www.volkskrant.nl/economie/rechtsocioloog-paulien-de-winter-over-het-streng-ww-regime-het-is-gericht-op-10-procent-die-fraudeert-b1389066/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

- d Leg uit dat goedwillende uitkeringsgerechtigden op twee manieren getroffen worden door het frauderen van andere uitkeringsgerechtigden.
- e Leg uit dat ook het straffen van een uitkeringsfraudeur een lastige stap kan zijn voor de individuele UWV-ambtenaar met wederkerige gevoelens, maar wel in het collectieve belang is.

Opdracht 5 Meeliftgedrag aan het Malenmeer

De grote stad Damburg en het dorp Beddinghuizen liggen beide aan het Malenmeer. Dit water is voor beide een belangrijke bron van inkomsten (toerisme, visserij), maar het dreigt volledig dicht te slibben door algengroei. Wanneer hier niets tegen wordt gedaan, zal het Malenmeer binnenkort volledig zijn opgedroogd als inkomstenbron. De schoonmaakkosten zijn echter hoog. Verder zijn de volgende gegevens nog bekend:

Matrix 1

	Beddinghuizen	Damburg
Aantal wijken	5	15
Opbrengsten van schoonhouden Malenmeer per inwoner	1	1
Kosten voor schoonhouden Malenmeer per inwoner	12	12

Volgens econoom Judith levert dit de volgende uitkomstenmatrix 2 op voor beide plaatsen als geheel, waarbij ze voor de keuze staan om als plaats als geheel wel of niet mee te werken aan het schoonhouden van het Malenmeer.

Matrix 2

Welvaart (= opbrengsten - kosten) voor de plaatsen als geheel		Damburg	
		Meewerken	Niet meewerken
Beddinghuizen	Meewerken	40, 120	-35, 75
	Niet meewerken	75, 45	0, 0

- a Laat met een berekening zien dat Judith inderdaad de cel linksboven in matrix 2 met de uitkomsten van 40 voor Beddinghuizen en 120 voor Damburg kan afleiden uit de gegevens van matrix 1.
- b Toon met behulp van matrix 2 aan hoe groot het negatieve externe effect van niet meewerken van Damburg is en geef er met behulp van matrix 1 een verklaring voor.
- c Bepaal met matrix 2 wat de uitkomst van dit spel is met ik-gerichte spelers.

Econoom Judith concludeert na een onderzoek dat de bevolking van Damburg zonder uitzondering sterke wederkerige gevoelens heeft en dus in deze kwestie geen ik-gerichte, maar een intrinsiek wederkerige drijfveer bezit. De bevolking van Beddinghuizen is juist meer ik-gericht. Judith voorspelt daarom dat Damburg in dat geval geen bijdrage meer zal leveren aan het schoonhouden van het Malenmeer en dat geen van beide plaatsen nog zal meewerken. Zij onderbouwt haar voorspelling op basis van een nieuwe uitkomstenmatrix 3.

Matrix 3

		Damburg (intrinsiek wederkerig motief)	
		Meewerken	Niet meewerken
Beddinghuizen (ik-gericht motief)	Meewerken	40, 120	-35, 0
	Niet meewerken	75, -30	0, 0

d Geef een verklaring waarom de uitkomsten voor Damburg in de cellen linksonder en rechtsboven in matrix 3 lager zijn dan in matrix 2. Geef een verklaring voor de kwantitatieve omvang van dit effect.

e Leg uit dat matrix 3 de voorspelling van Judith ondersteunt.

Econoom Simon onderschrijft de conclusie van Judith en stelt: 'Juist de wederkerige motieven van Damburg hebben samen met het meelifgedrag van Beddinghuizen in dit simultane spel waarde vernietigd.'

f Leg deze stelling van Simon uit door middel van een vergelijking van de matrixen 2 en 3.

Opdracht 6 Burgerperspectieven immigratie

Het Sociaal en Cultureel Planbureau rapporteert in zijn 'Kwartaalbericht Burgerperspectieven' regelmatig over hoe Nederlanders tegen maatschappelijke ontwikkelingen aankijken, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de volgende bron:

Zorgen over immigratie nemen weer toe

Het thema immigratie en integratie wordt weer vaker genoemd als belangrijk maatschappelijk probleem: vorig kwartaal noemde 29% het onderwerp spontaan, nu is dat 38%. Die zorgen gaan in vergelijking met vorig kwartaal weer iets vaker over vluchtelingen en immigratie. Andere genoemde onderwerpen zijn (gebrekkige) integratie en racisme.¹⁰

Drie landelijke politici, woordvoerder voor hun partij op het thema integratie, bespreken het SCP-kwartaalbericht. Politicus De Bakker van een partij die bezorgd is over immigratie stelt: 'Ik denk dat we als land zeer terughoudend moeten zijn met het toelaten van migranten. We moeten niet naïef zijn: een ruim asielbeleid zet de deur open voor meelifgedrag. En omdat de Nederlanders een volk zijn dat hecht aan wederkerigheid, voorzie ik dat dit de samenwerkingsmoraal in ons land zal uithollen.'

¹⁰ https://www.scp.nl/Nieuws/Zorgen_over_immigratie_nemen_weer_toe

a Leg deze stelling van politicus De Bakker uit.

Politicus Van Vliet vertegenwoordigt een partij die positief staat tegenover immigratie en stelt: 'Behalve te naïef kun je ook te wantrouwend zijn tegenover immigranten. Hierdoor creëer je namelijk een wij-zijdenken, dat veroorzaakt dat immigratie door een selffulfilling prophecy tot problemen zal leiden. Dit zal juist nadelig zijn voor de welvaart van ons land.'

b Leg deze stelling van politicus Van Vliet uit.

Politicus Jansen van een middenpartij stelt dat beide andere politici een punt hebben. Daarom stelt hij dat migranten, maar ook andere Nederlanders, die zich niet aan de Nederlandse wetten en regels houden hard moeten worden aangepakt. Voor anderen geldt dat zij welwillend en met vertrouwen moeten worden bejegend.

c Leg uit wat politicus Jansen probeert te bereiken met het hard aanpakken van mensen die zich niet houden aan de Nederlandse wetten. Noem ook een mogelijk bezwaar van de positie van Jansen.

2.3 Meerdere intrinsiek wederkerige spelers

Samenwerking kan falen zelfs als alle spelers wederkerige motieven hebben. Deze paragraaf legt uit hoe deze spelers in een vertrouwensval terecht kunnen komen die samenwerking en welvaart uitholt.

Leerdoel

Je kunt het coördinatieprobleem tussen samenwerkingspartners met wederkerige motieven uitleggen en de rol van verwachtingen daarbij. Als ze elkaar niet vertrouwen, komt samenwerking niet tot stand.

Introductieopdracht Internationale handel

Adam uit Schotland en Elinor uit Noorwegen hebben naast elkaar een verkoopkraam op een antiekmarkt in Frankrijk. Terwijl Adam een mooie vaas in de aanbieding heeft die Elinor graag in haar bezit zou willen hebben, heeft Adam zijn oog juist laten vallen op een kroonluchter uit haar collectie. Beide waarderen het eigen goed maar half zo veel (€ 1.000) als dat van de ander (€ 2.000). Wanneer ze dus de vaas en de kroonluchter zouden ruilen, zou deze wederzijds voordelige ruil een win-winsituatie inhouden, ofwel een welvaartswinst van € 1.000 elk.

Adam is enthousiast, maar ook op zijn hoede. Er is namelijk een probleem: zowel de kroonluchter als de vaas zijn voor de kopende partij nog niet verzekerd en kunnen niet direct mee naar huis genomen worden. Elinor stelt voor om de goederen bij thuiskomst direct op te sturen naar het huisadres van de ander. De verzendkosten daarvoor zijn voor beide spelers gelijk (€ 200). Adam realiseert zich dat hij geen kans heeft om ergens zijn recht te halen wanneer de

ander de afspraak niet blijkt te zijn nagekomen. Dat wordt te duur. Ook is de kans dat de twee elkaar bij toeval nog een keer tegenkomen nihil.

- a** Beredeneer of hier sprake is van een simultaan of een sequentieel spel. Leg je antwoord uit.

Enmaal thuis vraagt Adam zich af wat hij zal doen: de vaas opsturen, of niet. Om zijn gedachten op een rijtje te zetten, stelt hij uitkomstenmatrix 1 op.

Matrix 1

Welvaartsverandering in euro's		Elinor	
		Kroonluchter opsturen	Kroonluchter niet opsturen
Adam	Vaas opsturen	800, 800	-1200, 2000
	Vaas niet opsturen	2000, -1200	0, 0

- b** Beredeneer op basis van de informatie uit de inleiding hoe de waarden in de cel linksonder tot stand zijn gekomen.

Adams vriend David kijkt mee naar de uitkomstenmatrix van de nog steeds twijfelende Adam. Hij stelt: 'Bij het opstellen van deze uitkomstenmatrix ga je voor jullie beiden uit van een ik-gerichte drijfveer. Maar jou ken ik een beetje en ik weet dat jij in dit soort zaken wederkerige motieven hebt. En ik heb wat onderzoek gedaan naar die Elinor, en ik ben er zeker van dat zij dezelfde wederkerige motieven heeft. Daarom geeft uitkomstenmatrix 2 volgens mij beter de situatie weer.'

Matrix 2

Welvaartsverandering in euro's		Elinor (intrinsiek wederkerig)	
		Kroonluchter opsturen	Kroonluchter niet opsturen
Adam (intrinsiek wederkerig)	Vaas opsturen	800, 800	-3200, 0
	Vaas niet opsturen	0, -3200	0, 0

- c** Beredeneer hoe de uitbetalingen in matrix 2 linksonder (0 en -3200) tot stand zijn gekomen en waarom ze verschillen van de uitbetalingen in matrix 1 linksonder (2000 en -1200).
- d** Geef een verklaring voor het feit dat beide spelers in tegenstelling tot de situatie in matrix 2 nu geen dominante strategie meer hebben.

theorie

Samenwerkingsfalen ondanks wederkerige motieven

Net als in de voorgaande twee paragrafen staat ook hier het mislukken van samenwerken centraal doordat mensen hun eigenbelang gaan behartigen ten koste van dat van anderen. We zagen dat samenwerken kan falen zowel in homogene groepen met louter ik-gerichte motieven (zie paragraaf 2.1) als in heterogene groepen waarin zowel ik-gerichte als intrinsiek

wederkerige drijfveren voorkomen (zie paragraaf 2.2). In deze paragraaf bekijken we het falen van samenwerking tussen spelers met louter wederkerige motieven.

Onverwachte schok

Samenwerking tussen mensen met wederkerige motieven is fragiel. Want wat gebeurt er wanneer om wat voor reden dan ook een van de samenwerkingspartners onverwacht de belangen van anderen schaadt of lijkt te schaden door een fout of een misverstand? Zo'n onverwachte gebeurtenis die de sociale norm in een groep schendt, noemen we een **schok**. De wederkerige motieven kunnen deze schok vervolgens versterken, net zoals we in de vorige leereenheid zagen dat een meelifter met ik-gerichte motieven een besmettelijk effect kan hebben op de groep. Anderen hebben verraadaversie en zullen de verwachtingen over het gedrag van de dader aanpassen.

Kuddegedrag door schok in verwachtingen

Maar nog ingrijpender is dat partijen de verwachtingen over het toekomstige gedrag van andere samenwerkingspartners in de groep aanpassen. Ze weten immers dat ook anderen vanwege hun wederkerige motieven minder graag zullen willen samenwerken en hun verwachtingen neerwaarts kunnen bijstellen. Zo versterkt een schok zichzelf door **positieve feedback** en ontstaat **kuddegedrag**: En dan geldt de bekende uitspraak: vertrouwen komt te voet, maar gaat te paard. Een eenmalige niet-coöperatieve actie kan zo grote gevolgen hebben. Het samenwerkingsverband komt in een vertrouwensval terecht. Is het vertrouwen eenmaal uitgehold, dan is dit sociale kapitaal moeilijk weer op te bouwen. De angst om beroofd te worden activeert immers ik-gerichte in plaats van wij-gerichte motieven. Jezelf ethisch gedragen wordt steeds minder vanzelfsprekend.

Sociaal kapitaal en productiviteit

Het **sociale kapitaal** van een economie is het vertrouwen van belanghebbenden dat beslissers zich ethisch gedragen. Dit kapitaal is een belangrijke determinant van het structurele van belanghebbenden verdienvermogen en daarmee de productiviteit van een economie. Hoe meer mensen zich ethisch gedragen en vertrouwen hebben dat ethisch gedrag vanzelfsprekend is, hoe meer win-winsituaties zullen worden gerealiseerd. Door zich te bekommeren om andere belanghebbenden scheppen beslissers welvaart, in plaats van dat ze welvaart vernietigen door hun eigenbelang voorop te zetten ten koste van de belangen van anderen. Sociaal kapitaal bevordert dat mensen samenwerken in plaats van elkaar beroven.

transfer

Internationale handel en samenwerkingsfalen

Uiteindelijk besloten Adam en Elinor uit de introductieopdracht beide hun object naar elkaar op te sturen. Bij deze succesvol verlopen ruil vond Adam het volgende voorstel van Elinor bij de kroonluchter:

'Ik zie een gouden kans voor ons als internationale handelspartners. In de vakbladen lees ik namelijk dat er in jouw Schotland een grote vraag is naar kroonluchters, terwijl het aanbod ervan daar schaars is. Hier in Noorwegen zijn juist de antieke vazen niet aan te slepen.

Laten we daarom afspreken dat ik jou elke vrijdag een kroonluchter stuur en jij mij een vaas. Wanneer we die dan in ons eigen land weer doorverkopen, winnen we allebei!

Gesterkt door zijn ervaring met de eerste levering besluit Adam ook op dit voorstel van Elinor in te gaan. Maandenlang komen beide spelers hun afspraak met de ander na en kunnen zo inderdaad mooie winsten behalen met hun handel in respectievelijk vazen en kroonluchters.

Maar hoe reageert Adam wanneer hij in een bepaalde week geen kroonluchter van Elinor heeft ontvangen?

Adam incasseert nu de laagste opbrengst (-3200) en erger nog, hij kan zijn verwachtingen over Elinor naar beneden bijstellen. De kans is groot dat hij zelf dan ook niets zal opsturen, uit angst om ook een volgende keer weer 'verraden' te worden (en in de cel rechtsboven te belanden). Deze actie zal Elinor, wanneer haar niet-samenwerken echt een geval van overmacht was, ook kunnen doen besluiten om zich ten opzichte van Adam niet langer coöperatief op te stellen. Ook zij wil niet dat Adam meelift en ook zij kan het vertrouwen verliezen in Adam. Het gevolg is dat de toekomstige wederzijds voordelige ruiltransacties in rook opgaan.

Het vertrouwen is lastig te repareren. Want zelfs wanneer de oprechte Elinor Adam een excuusbriefje of -appje schrijft, waarin ze de reden voor de gemiste zending vertelt, kan dat averechts werken. Zal hij het briefje taxeren als een oprechte spijtbetuiging van iemand die gewoon een nieuwe kans verdient, of denkt hij dat het een valstrik is van iemand die nog een keer over zijn rug een slag wil slaan? Alles hangt dus af van in hoeverre Adam zijn verwachtingen over en vertrouwen in Elinor laat beïnvloeden door die ene onregelmatigheid.

opdrachten

Opdracht 7 De truckstop

Joerie en Anja, de twee vrachtwagenchauffeurs uit paragraaf 1.1, zijn beide gaan werken voor dezelfde werkgever Gorki Transport. Ze rijden tegengestelde routes, maar treffen elkaar langs de snelweg bij Truckstop Piranha. Dit is dé plek om het door de werkgever verplichte onderhoud te doen aan je vrachtwagen. Joerie en Anja weten al dat ze door samenwerken bij deze onderhoudsklussen beide welvaartswinst boeken. Anja is een ster in het schoonmaken van de binnen- en buitenkant van een vrachtwagen, terwijl Joerie uitblinkt in de technische check-up van de wagen. De welvaartswinst wordt alleen maar behaald wanneer beide truckers hun taken met volledige inzet uitvoeren. Ze kunnen ook half werk leveren. Dat heeft voor de ander als nadeel dat een boete dreigt bij een controle van de wagen. Het kan echter ook voor jezelf nadelig uitpakken, omdat de ander na de boete zijn vertrouwen in je verliest en voortaan niet meer wil samenwerken.

a

Leg nu beter dan je in paragraaf 1.1 kon, uit waarom het voor een ik-gerichte speler in het welbegrepen eigenbelang kan zijn om zijn klus aan andermans vrachtwagen niet met halve, maar toch met volle inzet te doen.

- b** Leg uit wat de consequenties zijn als beide spelers ik-gerichte motieven hebben en weten dat Joerie binnenkort met pensioen gaat.
- c** Hoeft het vooruitzicht van Joeries pensioen consequenties te hebben als beide partijen van elkaar weten dat ze wederkerige motieven koesteren? Leg uit.

Stel nu dat Joerie en Anja beide intrinsiek wederkerige drijfveren koesteren. Op basis van uitkomstenmatrix 1 blijkt dat vertrouwen in de volledig coöperatieve houding van de ander cruciaal is. We veronderstellen dat Joerie de volgende periode met pensioen gaat. Matrix 1 heeft dus betrekking op de laatste samenwerking.

Matrix 1

Welvaartswinst in procenten t.o.v. zelf beide verplichte onderhoudsklussen doen		Joerie	
		Volledige inzet bij uitvoeren klus bij andermans vrachtwagen	Halve inzet bij uitvoeren klus bij andermans vrachtwagen
Anja	Volledige inzet bij uitvoeren klus bij andermans vrachtwagen	17, 17	9, 13
	Halve inzet bij uitvoeren klus bij andermans vrachtwagen	13, 9	11, 11

- d** Bereken hoe groot Anja de kans P moet inschatten dat Joerie zijn klus aan haar wagen met volledige inzet zal doen, opdat ook zij zich met volledige inzet aan haar klus aan zijn wagen zal wijden.

De samenwerking tussen Joerie en Anja is altijd een succes geweest. Elke week werken ze met volle inzet aan elkaars vrachtwagen.

- e** Leg uit dat daardoor de kans groter is dat aan de voorwaarde berekend in opdracht 7d is voldaan.

Een schok vindt plaats. Lang gaat de samenwerking tussen Joerie en Anja goed. Maar dan wordt Anja ineens beboet omdat haar auto niet in orde is.

- f** Leg uit hoe dit voorval tot een vertrouwensval kan leiden.

Opdracht 8 Vluchtgedrag en wielermoraal

Bron 1

De vlucht van de dag (1)

In veel wielervedrensen willen de minder goede renners zo lang mogelijk deel uitmaken van de 'vlucht van de dag'. Ze scoren zo belangrijke media-minuten voor de sponsor. Door om de beurt op kop te rijden en zo de andere renners uit de wind te houden, kan zo'n groepje langere tijd het grote peloton voorblijven. En hoewel de vlucht van de dag bijna altijd voor de finish zal worden bijgehaald, is er een kans dat ze toch voor de winst kunnen gaan strijden. Bovendien ligt er voor één renner die deel uitmaakte van de vluchtgroep ook nog een individuele geldprijs klaar: diegene die in een rit de meeste 'strijdlust' aan de dag heeft gelegd. Deze prijs gaat meestal naar de renner die uiteindelijk het langst voorop blijft.

Gebruik bron 1 bij het beantwoorden van de onderstaande opdrachten.

- a Leg uit dat het organiseren en uitvoeren van zo'n vlucht van de dag gekenmerkt wordt door fragiliteit, omdat er onder de renners in zo'n vlucht van de dag zowel gedeelde als tegengestelde belangen bestaan.
- b Leg uit dat tijdens het begin van zo'n vlucht van de dag het groepsbelang de ik-gerichte belangen domineert, maar dat dit omslaat naarmate de finishlijn nadert.
- c Leg uit dat het organiseren van zo'n vlucht van de dag gemakkelijker is tussen renners met wederkerige motieven dan wanneer renners met vooral ik-gerichte motieven eraan deelnemen.
- d Leg uit dat zelfs samenwerking tussen renners met wederkerige motieven niet vanzelfsprekend is. (Hint: gebruik hier de term 'vertrouwen').

Bron 2

De vlucht van de dag (2)

Tijdens de elfde etappe van Ronde van Frankrijk van 2019 leidde het verloop van de vlucht van de dag tot ophef: medevluchter Rossetto maakt brandhout van Aimé De Gendt: 'Zijn soloactie hangt mij de keel uit.' De Belg Aimé De Gendt was op weg naar Toulouse de langste overlever van de vlucht van de dag en werd beloond met de prijs voor de meest strijdlustige renner. Metgezel Stéphane reageerde als door een wesp gestoken op deze late aanval. Met z'n

vieren trokken ze op pad: Stéphane Rossetto en Anthony Perez, Lilian Calmejane en Aimé De Gendt. Op 10 kilometer van de finish liet de Belg zijn drie Franse gezellen in de steek. Stéphane Rossetto reageerde met een wegwerpgebaar en was aan de finish nog lang niet gekalmeerd: 'Ik heb het weer geprobeerd en ooit zal het wel een keertje lukken. Maar dan moet iedereen in zo'n vlucht loyaal zijn. Perez en Calmejane waren dat, maar dan was er die Belg... Met zulke gasten schop je het nooit tot het einde. Je moet een team vormen.'

Nadat hij de prijs voor de strijd lust op het podium heeft opgehaald, komt Aimé aan bij zijn teambus. Stel dat zijn ploegleider Hilaire en teamdirecteur Jean lang niet zo enthousiast zijn als hij had verwacht. Zo zou Hilaire kunnen reageren met: 'Mijn team heeft altijd een goede reputatie gehad voor eerlijke wielersport. Jouw soloactie zal daardoor worden ervaren als een onverwachte schok. Het schaadt onze reputatie. Anderen zullen ons daardoor niet meer vertrouwen en niet meer met ons willen samenwerken.'

e Leg deze uitspraak van Hilaire uit.

Teamdirecteur Jean zou kunnen stellen: 'Ik snap de boze reactie van Rossetto heel goed. Die is mogelijk ook ingegeven door zijn passie voor de wielersport als geheel en vanwege zijn wij-gerichtheid als renner tegenover de populariteit van de sport in zijn geheel. Jouw niet-coöperatieve gedrag zal namelijk een besmettelijk effect op het gedrag van anderen als gevolg hebben, waardoor de goede wielermoraal dreigt te worden aangetast. Uiteindelijk gaat dat ten koste van onze hele sport en dus ook de reclame-inkomsten van niet alleen onze eigen ploeg maar ook andere ploegen.'

f Leg deze uitspraak van Jean uit en motiveer hem met een citaat uit bron 1 of 2.

Jean zou Aimée op kunnen dragen om niet alleen persoonlijk, maar ook publiekelijk excuses te maken aan zijn medevluchters voor zijn soloactie. Stel dat ploegleider Hilaire reageert met: 'Ik betwijfel of dat genoeg zal zijn om de vertrouwensval ten goede te keren. Juist omdat Rossetto een sterke wederkerige drijfveer heeft, zal hij ondanks excuses toch op zijn hoede zijn om ooit nog met ons samen te werken in zo'n vroege vlucht.'

g Leg deze uitspraak van Hilaire uit en bedenk een manier waarop De Gendt Rossetto kan overtuigen dat hij wel te vertrouwen is.

Opdracht 9 Een Griekse tragedie

Verschillende Europese landen werken samen in de Europese Monetaire Unie (EMU). Sinds 2002 hebben ze hun eigen munten opgegeven en ze hanteren nu één gezamenlijke munt: de euro. Een gezamenlijke centrale bank, de Europese Centrale Bank (ECB), moet de waarde van de munt bewaken. Om dit gezamenlijke doel te bereiken hebben de landen verder afgesproken hun staatsschuld en begrotingstekort te beperken.

Vanaf 2009 kwam aan het licht dat Griekenland grote economische problemen kende en het begrotingstekort en de staatsschuld te rooskleurig had voorgesteld. Zo dreigde de Griekse staat zijn schuld niet meer terug te kunnen betalen. Dat bedreigde de stabiliteit van de EMU, omdat Europese banken veel van deze schuld in handen hadden.

- a** Leg uit dat hier sprake is van een schok die het vertrouwen in de Europese monetaire samenwerking ondermijnt.

Hierna verscheen een artikel waarin de Nederlandse premier Rutte en zijn minister van Financiën De Jager de mogelijkheid opperden dat wanneer een land herhaaldelijk de afspraken zou breken, een uitsluiting uit de Eurozone de ultieme consequentie zou kunnen zijn, ook al waren er over een dergelijk scenario geen afspraken gemaakt bij de start van de euro.

- b** Leg uit dat de reactie van Rutte en De Jager te verklaren is uit wederkerige motieven. Zouden er ook andere redenen kunnen zijn voor de Nederlanders om hun uitspraken te doen? Gebruik in je antwoord de term 'strategisch effect' op Griekenland.

De Griekse regering reageerde furieus op dit artikel van haar Nederlandse collega's. Econoom Yara stelt daarover: 'Deze woede van de Grieken is goed te begrijpen, omdat de suggestie van de Nederlanders dat Griekenland uit de euro zou moeten vertrekken een zichzelf vervullende profetie zou kunnen worden. Spaarders bij Griekse banken worden daardoor namelijk bang dat hun euro's niet meer veilig zijn, omdat hun geld wel eens kunnen worden omgezet in een nieuwe, Griekse munt, een munt die veel minder waard zal zijn dan de euro. Door deze angst zullen ze hun euro's in het buitenland brengen en komen de Griekse banken en de Griekse economie in een neerwaartse spiraal.'

- c** Leg uit hoe de uitspraken van de Nederlanders het vertrouwen tussen Nederland en Griekenland verder kunnen ondergraven.

Yara stelt dat het gedrag van de Nederlanders te verklaren is vanuit een gedragsmodel van de rationele, berekenende mens die ik-gerichte motieven heeft. De Nederlanders vergeten echter dat de Grieken emotionele mensen zijn met wederkerige motieven. Daardoor schieten de Nederlanders zichzelf in de voet.'

- d** Verklaar de stelling van Yara.

- e** Welke positie zou jij innemen als premier van Nederland als jij in de schoenen van Rutte zou staan en als je twee doelen hebt: de EMU redden en de prijs voor de Nederlandse belastingbetaler beperken. Maak in je antwoord expliciet de strategische effecten van jouw keuze op:

1. de Griekse regering;
2. beleggers in Griekse staatsschuld en rekeninghouders van Griekse banken;
3. de meerderheid van de Nederlandse burgers.

Hoofdstuk 3

Meer balans

Dit hoofdstuk bespreekt hoe de in het vorige hoofdstuk geïdentificeerde belangenconflicten worden opgelost. Hoe kunnen belangenconflicten worden omgezet in parallele belangen zodat mensen waarde voor elkaar scheppen in plaats van elkaar te beroven?

3.1 Moraliteit als zelfbinding

Deze paragraaf bespreekt hoe wederkerige drijfveren het berovingsprobleem uit paragraaf 2.1 kunnen oplossen. Door deze motieven kunnen spelers zich geloofwaardig binden om rekening te houden met elkaar. Spelers die eerst beslissen hoeven daardoor niet langer bang te zijn dat ze later beroofd worden. Zo komt samenwerking van de grond waarvan iedereen profiteert.

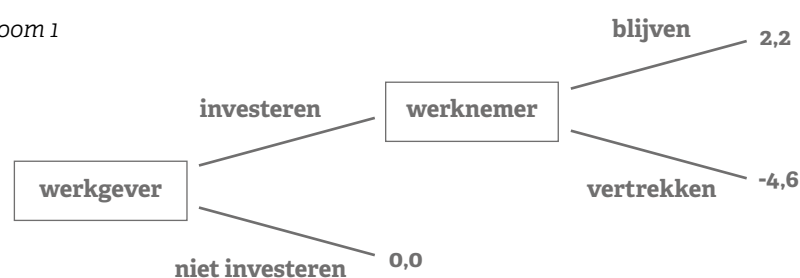
Leerdoel

Je leert dat het berovingsprobleem kan worden opgelost als de tweede partij wederkerige motieven heeft en de eerste partij strategisch denkt.

Introductieopdracht **Werkgever-werknemer**

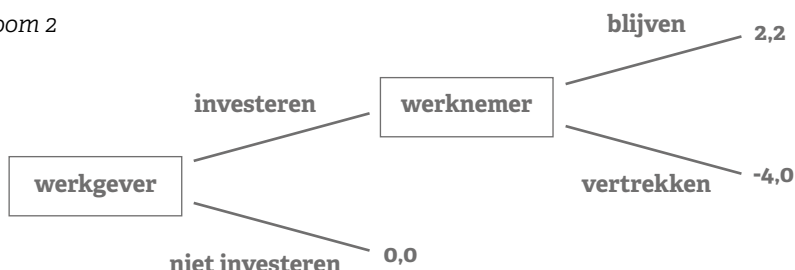
In paragraaf 2.1 zagen we dat een ik-gerichte werkgever voor de keuze staat om te investeren in de scholing van een ik-gerichte werknemer (zie spelboom 1).

Spelboom 1

Econoom Amber stelt het volgende: 'Bij een ik-gerichte werkgever en werknemer ontstaat er een situatie zoals weergegeven in spelboom 1. Uit angst voor het berovingsprobleem zal de werkgever niet investeren. Dit zou anders zijn indien de werknemer wederkerige motieven had. Schematisch zou dat eruitzien zoals in spelboom 2.'

Spelboom 2

- Als de werknemer ontslag neemt, hoe groot is het negatieve externe effect op zijn werkgever? Verklaar je antwoord met behulp van de uitbetalingen in spelboom 1.
- Verklaar hiermee het verschil tussen spelboom 1 en 2 in de uitbetaling voor de werknemer als hij na de investering van de werkgever vertrekt.
- Wat zal een werknemer met wederkerige motieven doen als de werkgever in hem investeert? Verklaar je antwoord.
- Leg uit wat de werkgever zal kiezen als hij de werknemer kent en weet dat deze wederkerige motieven koestert.
- Wat zijn de gevolgen voor de welvaart van beide spelers doordat de werknemer nu wederkerige in plaats van ik-gerichte motieven heeft? Verklaar je antwoord.

theorie

Berovingsprobleem

In paragraaf 2.1 bestudeerden we het berovingsprobleem. Hierin zagen we dat de mogelijkheid voor een tweede speler om de eerste speler te beroven resulteert in verlies voor beide partijen als de eerste speler verwacht dat de tweede speler ik-gerichte motieven heeft. We bekijken nu hoe het evenwicht in dit spel verandert als de tweede speler wederkerige motieven heeft en de eerste speler dit weet. Daartoe kijken we eerst naar het gedrag van de tweede speler en daarna naar dat van de eerste.

De tweede partij

Wederkerige motieven van de tweede partij zorgen ervoor dat deze partij rekening houdt met de belangen van de eerste partij als de tweede partij ziet dat de eerste partij zich ethisch gedragen heeft. De wederkerige waarden van de tweede partij functioneren als een vorm van zelfbinding. Het maakt de belofte van de tweede partij geloofwaardig om de eerste partij te belonen als deze zich coöperatief gedraagt.

De eerste partij

De wederkerige motieven van de tweede partij hebben gevolgen voor het gedrag van de eerste partij als de eerste partij de tweede partij en zijn overwegingen kent. De wederkerige waarden van de tweede partij geven de eerste partij dan vertrouwen om zich coöperatief te gedragen. Zelfs als de eerste partij ik-gerichte motieven heeft, is het verstandig om toch coöperatief te kiezen. Het strategische effect van het gedrag van de tweede op het gedrag van de eerste, leidt ertoe dat die ander dat gedrag zal belonen. Rekening houden met een ander met wederkerige drijfveren kan dus ook welbegrepen eigenbelang zijn. Je hoeft als eerste partij dus geen ethische motieven te hebben om je toch ethisch te gedragen. Ethisch gedrag is dan een investering waarbij je ruilt over de tijd. Nu geef je iets op: je zet je eigenbelang opzij en het belang van de ander voorop. Maar later krijg je hiervoor iets terug van de ander.

Samenwerken in plaats van beroven, door wederkerigheid en rationaliteit

De combinatie van de wederkerige motieven van de tweede partij en de strategische motieven van de eerste partij lost het berovingsprobleem op. Door zich ethisch te gedragen scheppen de partijen waarde voor elkaar en neemt de welvaart voor beide toe.

transfer

Werkgever-werknemer

In de introductieopdracht heeft de werknemer wederkerige motieven. Bovendien denkt de werkgever strategisch: hij denkt vooruit over hoe de wederkerige werknemer als tweede speler zal reageren op zijn keuze als eerste speler. Als hij in de werknemer investeert, weet de werkgever dat de werknemer hem daarvoor zal belonen door niet bij hem weg te gaan. De welvaart van beide partijen gaat erop vooruit vergeleken met de situatie in paragraaf 2.1, waarin de werknemer geen wederkerige drijfveren heeft. Nu de werknemer zich door zijn wederkerige motieven wel geloofwaardig kan binden om te werkgever niet te beroven, ontvangen beide spelers een opbrengst van € 2.000. Als deze wederkerige motieven geen rol speelden, zouden ze beiden niets krijgen.

opdrachten

Opdracht 1 Ultimatum game

Het bekende experiment aan het begin van dit katern is het ultimatum game. In dit spel moeten twee spelers overeenkomen hoe ze bijvoorbeeld € 100 gaan verdelen. De eerste speler mag exact één voorstel doen over de verdeling van de € 100. De tweede speler mag vervolgens beslissen of hij deze verdeling acceptabel vindt. Als hij de voorgestelde verdeling accepteert, dan ontvangt ieder het deel van het bedrag dat de eerste speler heeft voorgesteld. Als de tweede speler de verdeling niet accepteert, dan krijgen beide spelers niets.

- a **Welke verdeling stelt een speler met ik-gerichte motieven voor als hij weet dat ander ook ik-gerichte motieven heeft? Leg uit.**

Uit het experiment blijkt dat de meeste tweede spelers het voorstel afwijzen indien ze 30% of minder van de € 100 krijgen.

- b** Verklaar deze uitkomst met behulp van wederkerige motieven van de tweede speler.

Stel dat een speler met ik-gerichte motieven het voorstel voor de verdeling doet, maar dat hij weet dat een speler met wederkerige drijfveren het voorstel moet accepteren.

- c** Leg uit dat de combinatie van strategische drijfveren van de eerste speler en wederkerige drijfveren van de tweede speler tot een gelijkere verdeling leidt vergeleken met de situatie waarin beide spelers ik-gericht zijn.

Opdracht 2 Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Bedrijven worden tegenwoordig geacht hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen. Dat betekent dat ze niet enkel mogen streven naar maximale winst voor zichzelf, maar ook rekening dienen te houden met de externe effecten van hun handelen. Toch is er ook veel wantrouwen omtrent de motieven achter maatschappelijk verantwoord ondernemen. Criticasters stellen dat het ook een marketingtruc van bedrijven kan zijn om hun afzet te vergroten.

Hoe dan ook, de consument vindt maatschappelijk verantwoord ondernemen in toenemende mate belangrijk en houdt daar ook rekening mee bij het selecteren van een product.

- a** Vanuit welke drijfveren zullen klanten eerder kopen van een bedrijf dat maatschappelijk verantwoord ondernemen hoger in het vaandel heeft dan van een ander bedrijf?
- b** Kunnen bedrijven zich maatschappelijk verantwoord gedragen vanuit een strategisch motief? Leg uit op welk strategisch effect ze dan rekenen.
- c** Kunnen bedrijven ook maatschappelijk verantwoord ondernemen vanuit ethische motieven? Leg uit.
- d** Beschrijf de voordelen wanneer een bedrijf zich vanuit ethische in plaats van strategische overwegingen maatschappelijk verantwoord gedraagt. (Hint: klanten van een bedrijf kunnen niet al het gedrag van het bedrijf goed observeren.)
- e** Leg uit wat de voordelen zijn als een bedrijf zich vanuit strategische in plaats van ethische overwegingen maatschappelijk verantwoord gedraagt. (Hint: is maatschappelijk verantwoord ondernemen houdbaar als het voor het bedrijf uiteindelijk minder winst oplevert in vergelijking met concurrenten?)

Opdracht 3 Wat als het klimaatakkoord knapt?

Vooraf aan de onderhandelingen in Parijs over een wereldwijd klimaatakkoord, presenteerde het statistisch bureau Ecostat kosten en opbrengsten van uitstootbeperking. Ter vereenvoudiging veronderstellen we hier dat slechts twee partijen deze onderhandelingen voeren: de Verenigde Staten en de rest van de wereld.

De gegevens staan in tabel 1. Wanneer een van beide spelers zijn uitstootgassen beperkt terwijl de ander dat niet doet, verhuizen bedrijven naar het niet-beperkende land om zo de kosten van de milieumaatregelen te ontlopen. De kosten van dit 'overstapeffect' voor de partij die de maatregelen neemt, bedragen 140 en de opbrengsten van dit effect voor de andere partij zijn 130. Alle veranderingen zijn in miljarden euro's.

Tabel 1

Scenario	Verandering welvaart VS	Verandering welvaart rest van de wereld
Geen van beide spelers beperkt uitstoot	-50	-100
Eén van beide spelers beperkt uitstoot	+25	+45
Beide spelers beperken uitstoot	+150	+190

- a Leg uit hoe de uitkomsten '155' en '-115' in matrix 1 hieronder tot stand komen.

Matrix 1: Geschatte verandering in totale welvaart

		Rest van de wereld	
		Broeikasgassen beperken	Broeikasgassen blijven uitstoten
Verenigde Staten	Broeikasgassen beperken	150, 190	-115, 175
	Broeikasgassen blijven uitstoten	155, -95	-50, -100

De klimaatonderhandelingen worden een succes en er wordt in Parijs in 2015 een klimaatakkoord gesloten. Echter, met het aantreden van president Trump in 2017 lijkt het klimaatakkoord al snel onder druk komen te staan. De nieuwe president kondigt namelijk aan dat de VS zich eruit terugtrekt. Ecostat merkt op dat hier sprake is van een 'omgekeerd berovingsprobleem': het zogenaamde Samaritaans dilemma (zie bron 1).

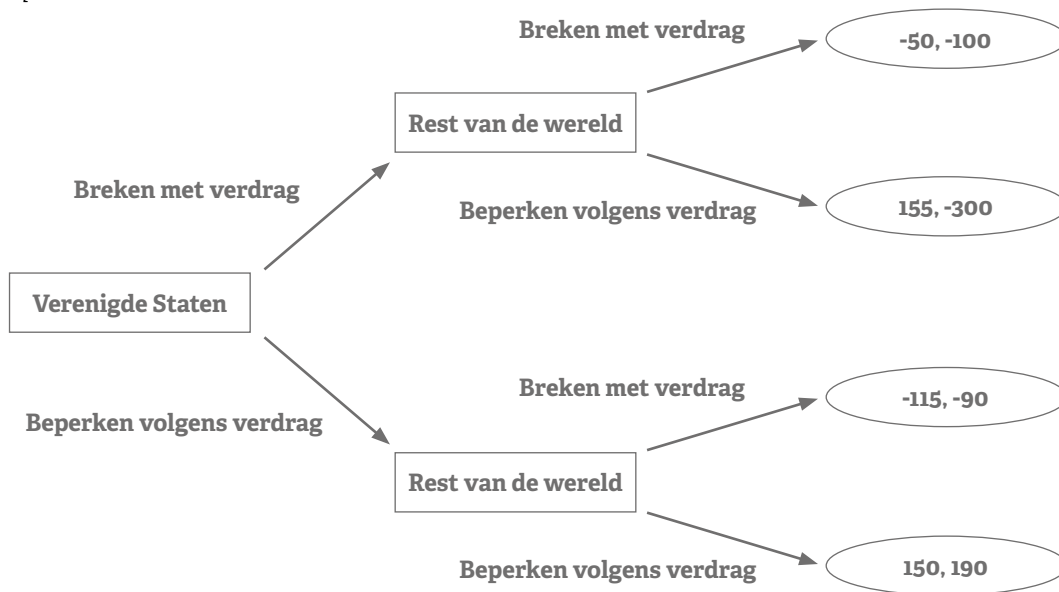
Bron 1: Samaritaans dilemma

Om een eerste speler met ik-gerichte motieven te stimuleren om zich vanuit strategische overwegingen ethisch te gedragen, moet de tweede speler niet alleen belonen maar ook straffen. Straffen impliceert dat hij niet-coöperatief gedrag van de eerste speler bestraft door zich ook niet-coöperatief te gedragen. In het Samaritaans dilemma kan de tweede speler zich niet geloofwaardig binden om een niet-coöperatieve eerste speler te bestraffen. De Samaritaan is wij-gericht en kan het als tweede speler niet over zijn hart krijgen om de eerste partij te straffen. En de eerste speler weet dit.

- b** Leg op basis van matrix 1 uit dat de rest van de wereld gevangen zit in het Samaritaans dilemma en dus zelf niet uit het verdrag zal stappen.

Ecostat stelt: 'Wil de rest van de wereld voorkomen dat de VS mee zal liften, dan zal het geloofwaardig moeten uitstralen dat ze een wederkerige drijfveer heeft. Alleen dan voorspellen wij dat de VS niet zal breken met het klimaatakkoord.' Om deze stelling te onderbouwen presenteert Ecostat spelboom 1.

Spelboom 1

- c** Geef een verklaring voor de waarde -300 in de tweede cirkel van spelboom 1 voor 'rest van de wereld'.
- d** Verklaar de voorspelling van Ecostat met behulp van spelboom 1. Maak in je antwoord gebruik van de concepten 'strategisch effect' en 'welbegrepen eigenbelang'.
- e** Waarom is het voor de rest van de wereld beter dat de VS denkt dat de rest van de wereld wederkerige in plaats van wij-gerichte motieven koestert?

3.2 Onpartijdige leiders disciplineren

Hoe kan worden voorkomen dat spelers met ik-gerichte motieven de samenwerking tussen spelers met wederkerige motieven uithollen? Deze paragraaf zoekt naar een oplossing voor het samenwerkingsprobleem dat we tegenkwamen in paragraaf 2.2.

Leerdoel

Je kunt uitleggen onder welke voorwaarden de aanwezigheid van één speler met ethische motieven kan leiden tot samenwerking tussen spelers met ik-gerichte motieven.

Introductieopdracht Vakantiestress in Lyon¹¹

Memphis Depay heeft zich deze zomer niet van zijn beste kant laten zien bij Olympique Lyon. In tegenstelling tot zijn medespelers, meldde de aanvaller zich niet bij de Franse topclub voor de start van het nieuwe seizoen.

'Ik mis slechts een van de 27 spelers vandaag en dat is Memphis. Hij zal een boete krijgen wanneer hij er weer is. Hij had vijf weken vakantie, net als iedereen,' zei Lyon-trainer Bruno Genesio op een persconferentie.

Het is onduidelijk waarom de 24-jarige Memphis, die de afgelopen maanden met een transfer naar AC Milan in verband werd gebracht, zich niet bij Lyon heeft gemeld. Hij heeft nog een contract voor drie jaar bij zijn club.

Memphis heeft een sterk seizoen achter de rug bij de zevenvoudig kampioen van Frankrijk. Hij scoorde 22 keer en gaf 17 assists.

Stel dat er bij een andere club een vergadering plaatsvindt tussen trainer Pierre, voorzitter Louis en penningmeester Esther om te bespreken wat zij in de toekomst zullen doen wanneer een speler van de club zich te laat meldt. Trainer Pierre trapt af en stelt: 'Ik zal op een persconferentie aangeven dat we een speler een boete zullen geven. Wanneer ons team vooral uit spelers met ik-gerichte of wij-gerichte motieven had bestaan, was het gemakkelijker geweest om te laat komen door de vingers te zien. Zij zullen namelijk makkelijk overgaan tot de vergeving van deze misstap van hun teamgenoot. Maar omdat ons team vooral uit spelers met wederkerige motieven bestaat, vind ik dat we uit het clubbelang over moeten gaan tot een forse boete.'

- a** Leg uit dat hier het bestraffen van ik-gericht gedrag twee functies heeft:
- het bieden van genoegdoening voor intrinsiek wederkerige teamgenoten;
 - het voorkomen van het uithollen van de samenwerkingsmoraal onder de teamgenoten.
- b** Loopt de club risico vanwege het Samaritaans dilemma? Leg uit.

Penningmeester Esther is het er niet mee eens en stelt: 'Wanneer ik een speler niet ken als iemand met ik-gericht gedrag en hij nog een contract heeft, kan het in ons welbegrepen eigenbelang zijn om niet te streng tegen hem te zijn.'

¹¹ <https://www.nu.nl/voetbal/5344919/memphis-laait-terug-van-vakantie-en-krijgt-boete-van-olympique-lyon.html>

c Leg deze uitspraak van penningmeester Esther uit.

Esther vervolgt en stelt: 'Mijn indruk is dat de komst van het vrije verkeer van personen en arbeid binnen de Europese Unie het ons steeds lastiger maakt om een hecht clubgevoel te smeden, omdat zowel wij als de spelers ons niet geloofwaardig kunnen binden aan een langdurige samenwerkingsrelatie. Een grotere ik-gerichtheid van zowel speler als club is daarvan het voor beide niet optimale gevolg.'

d Leg deze uitspraak van voorzitter Louis uit.

Tot besluit stelt voorzitter Louis: 'Het feit dat de Europese markt voor topspelers aan steeds minder beperkingen gebonden is, kan ook in ons voordeel werken omdat het ik-gerichte topspelers zal aanzetten tot meer clubgericht gedrag.'

e Leg deze uitspraak van voorzitter Louis uit.

Hoe onbalans genezen?

In paragraaf 2.2 zagen we dat het meeliftgedrag van enkele spelers met ik-gerichte motieven een hele groep kan besmetten. Welke medicijnen kunnen we toedienen om mensen met ik-gerichte motieven te verleiden om zich ethisch te gedragen in plaats van dat zij mensen met wederkerige drijfveren besmetten met hun ik-gerichte gedrag? We hebben drie medicijnen.

Wederkerige motieven disciplineren ik-gerichte motieven

Een eerste medicijn is degenen met wederkerige motieven in een sterkere positie brengen om meelifters te disciplineren. Dit kan door spelers met wederkerige motieven als tweede partij te laten spelen zodat ze kunnen reageren op de keuzes van spelers met ik-gerichte motieven. Het **'tit-for-tat'-gedrag** van degenen met wederkerige motieven zorgt ervoor dat ook degenen met ik-gerichte motieven gestimuleerd worden om zich ethisch te gedragen, niet uit ethische maar uit strategische overwegingen. In plaats van dat de ik-gerichte motieven van meelifters het gedrag van spelers met wederkerige motieven besmetten, worden degenen met ik-gerichte motieven gestimuleerd zich ethisch te gedragen.

Gericht straffen: laat de goeden niet lijden onder de kwaden

Het tweede medicijn is het gericht straffen van meelifters, zodat de goeden niet onder de kwaden lijden. In paragraaf 2.2 straffen degenen met wederkerige motieven de meelifters door hun eigen bijdragen aan de samenwerking terug te schroeven, maar daarvan werden ook anderen het slachtoffer. Het gericht straffen van de 'rotte appels' vereist wel voldoende informatie over wie meelif. Bron 1 geeft een voorbeeld hoe dat kan in de context van de bestrijding van de opwarming van de aarde.

Bron 1: Hoe meelifters aanpakken in klimaatbeleid?

Het is moeilijk tot een wereldwijd klimaatakkoord te komen, omdat andere landen mee kunnen liften op de inspanningen van de klimaatakkoord-landen: die profiteren wel van een beter klimaat, maar dragen niet bij aan de kosten. Ze geven zo hun vervuilende industrie een oneigenlijk concurrentievoordeel. Een manier om dit meeliftgedrag te ontmoedigen is een heffing te leggen op de producten die door vervuilende industrieën in deze landen worden geproduceerd. Zo straffen de samenwerkers gericht de meelifters. Ze hoeven dan hun bijdrage aan het klimaatbeleid niet te verminderen om verraadaversie te voorkomen.

Onpartijdige leiders

Een derde medicijn is de onpartijdigheid verzekeren van de partijen die meeliftersgedrag straffen. Een meelifter mag zijn terechte straf niet ontlopen door vriendjespolitiek of omkoping. Iedereen moet bij hetzelfde gedrag gelijk worden behandeld, of het nu gaat om belastingontduiking, afvaldumping, plagiaat of uitkeringsfraude. De 'scheidsrechters' moeten niet zwichten voor de verleiding om het eigenbelang of het deelbelang van hun vrienden voorrang te geven boven de belangen van degenen die ze minder goed kennen. De leiders moeten dus het belang van alle belanghebbenden, het algemene belang, op het oog hebben. Ethisch gedrag van de leider vereist dat alle belangen in balans zijn en in gelijk mate gewogen worden.

Een inclusieve overheid...

De overheid is de instantie waaraan burgers het geweldsmonopolie hebben gegeven om meelifters en berovers, wetsovertreders, te straffen. In een **rechtsstaat** is iedereen voor de wet gelijk. Een rechtsstaat kenmerkt een **inclusieve overheid**. Een inclusieve overheid verschilt in die zin van een **exclusieve overheid** in dat zij de belangen van alle burgers zoveel mogelijk in balans houdt. Een inclusieve overheid zorgt ook voor markten waarop alle burgers onder gelijke condities met elkaar kunnen concurreren. Een exclusieve overheid, daarentegen, richt zich op deelbelangen van een bepaalde groep. Ze geeft deze groep machtsposities en trekt deze groep voor, waardoor andere partijen niet onder gelijke condities kunnen concurreren. Een inclusieve overheid beschermt burgers tegen rovers en vriendjespolitiek en bevordert de welvaart.

...vereist een wij-gevoel

Een wij-gevoel, een ethisch motief, tussen burgers is essentieel voor een inclusieve overheid. Als dat ontbreekt, is de verleiding voor deelbelang-hebbenden groot om het geweldsmonopolie van de overheid te gebruiken om het eigen groepsbelang voorop te stellen en anderen te beroven. Dat **niet-ethische gedrag** als gevolg van een **groepsgericht motief** is besmettelijk. In plaats van wij-gerichte motieven worden ik-gerichte motieven geactiveerd. In het slechtste geval slaan ook anderen aan het roven, maar dat leidt tot de paradox dat er op den duur weinig meer te roven valt, omdat er weinig van waarde wordt geproduceerd dat de moeite van het roven waard is.

Waarom sommige landen rijk zijn en andere arm

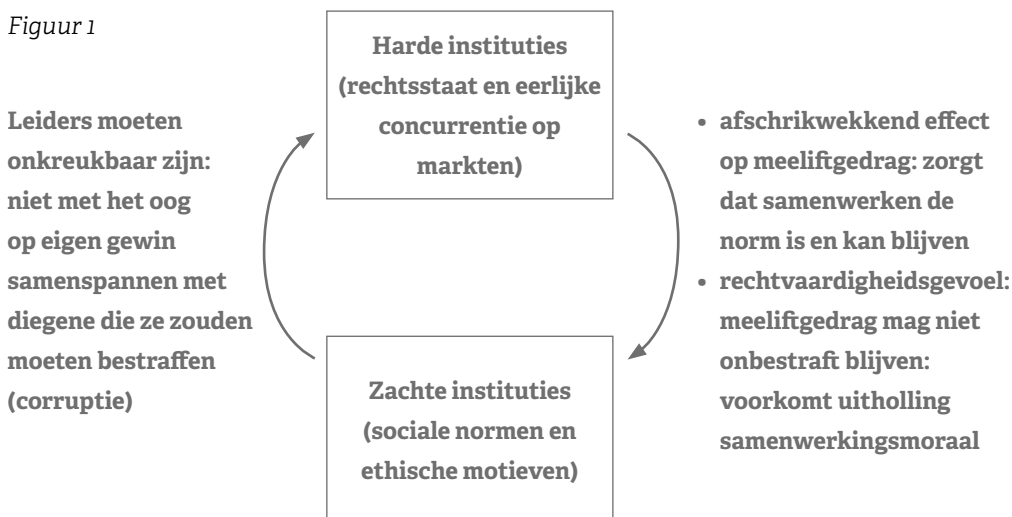
De economen Daron Acemoglu en James Robinson proberen in hun boek *Why Nations Fail* (2012) een vraagstuk op te lossen dat economen al eeuwenlang bezighoudt: hoe kan het sommige landen rijk zijn en andere arm? Acemoglu en Robinson zien een belangrijke rol weggelegd voor instituties. Geven deze de gewone man de mogelijkheid om door eigen inspanning en samenwerking met anderen waarde te creëren, of zorgen deze juist voor perverse prikkels? Met andere woorden: zijn deze inclusief of extractief? Wanneer je als ondernemer weet dat een overheid die alleen oog heeft voor het eigenbelang, al het economisch surplus van jouw inspanningen uit je zal trekken door belastingheffing of zelfs totale onteigening, zul je je wel twee keer bedenken voordat je veel tijd en moeite steekt in bijvoorbeeld een innovatieve landbouwmethode.

De auteurs benadrukken ook de wisselwerking tussen politieke instituties – wel of geen democratie, rechtsstaat – en economische instituties: worden eigendomsrechten wel of niet beschermd tegen een roofzuchtige overheid? De transitie naar inclusieve instituties is vaak lastig: de machthebbers hebben op korte termijn geen belang bij een opkomende succesvolle economische klasse, die zij als een concurrent voor hun machtspositie zullen beschouwen. Verschillen tussen arm en rijk kunnen daardoor hardnekkig zijn.

Relatie tussen zachte en harde instituties

Naast de wisselwerking tussen politieke en economische instituties, is het ook van belang om de interactie te bekijken tussen harde en zachte instituties. Zachte instituties zijn de ethische waarden die de burgers binden aan elkaars belang. Harde instituties zijn de rechtstaat en concurrerende markten. De zachte en de harde instituties kunnen elkaar wederzijds versterken (zie figuur 1). Enerzijds zijn ethische waarden – ieders belang telt mee en niemand is een instrument voor anderen – essentieel voor een goed functionerende inclusieve overheid. Anderzijds zorgen de harde instituties ervoor dat iedereen erop kan vertrouwen dat zijn belangen geborgd zijn en dat meelifters ze niet kunnen beroven. Dit vertrouwen activeert het wij-gerichte burgerschapsmotief in plaats van het ik-gerichte hebzuchtige motief. Ethisch gedrag blijft zo de vanzelfsprekende sociale norm. Dit **sociale kapitaal** versterkt niet alleen inclusieve politieke instituties, maar ook het structurele verdien- en groeivermogen van de economie (zie paragraaf 2.3).

Figuur 1

Opdracht 4 Gerechtigheidsaferelen

Sinds de Middeleeuwen hingen in veel rechtbanken, stadhuisen en andere openbare gebouwen in Nederland en Vlaanderen zogenaamde gerechtigheidsaferelen. Het bekendste voorbeeld van zo'n schilderij is het *Het oordeel van Cambyses* van Gerard David, dat sinds 1498 in Brugge te bewonderen is, toen een van de economische metropolen van de wereld.

Het oordeel van Cambyses¹²

Volgens een oud Perzisch verhaal was Sisamnes een corrupte rechter die op bevel van koning Cambyses levend gevild werd. Het linkerluik stelt de aanhouding van Sisamnes voor terwijl Cambyses de beschuldigingen aan het opsommen is. Sisamnes had zich onder meer laten omkopen om een oneerlijk vonnis te vellen. Op de achtergrond neemt hij op het bordes van zijn woning een geldbeurs in ontvangst. Op het rechterluik wordt de gruwelijke villing van Sisamnes uitgebeeld.

De panelen hingen als gerechtigheidsaferel in de rechtszaal van het Brugse stadhuis om de schepenen-rechters permanent tot onkreukbaarheid aan te sporen.

- a Leg uit hoe het ophangen van zo'n gerechtigheidsaferel verklaard kan worden door de in de voorbeeldtransfer beschreven wisselwerking tussen harde en zachte instituties.
- b Leg uit hoe het corrupte gedrag van rechter Sisamnes tegenover berovers de inspanningsbereidheid van de burgers kan uithollen en daarmee de toekomstige welvaart van een gemeenschap op het spel zet.
- c Leg uit dat het ophangen van zo'n gerechtigheidsaferel rechters zou kunnen helpen om bij een Samaritaans dilemma te handelen in het algemeen belang in plaats van een deelbelang.
- d Leg uit dat het zowel het oordeel van koning Cambyses in het verhaal, als ook het feit dat het Brugse stadsbestuur juist dit verhaal openbaar vertoonde, opgevat kan worden als een vorm van zelfbinding van machthebbers.

Opdracht 5 De staalmeesters

Anderhalve eeuw later had Amsterdam de koppositie overgenomen van Brugge als meest succesvolle handelsmetropool van de lage landen. In 1662 schilderde ook Rembrandt van Rijn een invloedrijke groep bestuurders, de waardijns van het Amsterdamse lakenbereidersgilde, beter bekend als de staalmeesters.

¹² <http://vlaamseprimitieven.vlaamsekunstcollectie.be/nl/collectie/oordeel-van-cambyses>

De staalmeesters¹³

Rembrandt portretteerde hier niet de bestuurders van het Amsterdamse lakengilde, maar de *waardijns*. Dit zijn de proefmeesters, ofwel de personen die verantwoordelijk waren voor het keuren van kleine monsters van ieder gildelid dat zijn laken (= een luxueuze, wollig-glanzende stof)

op de markt wilde brengen. Driemaal per week kwamen zij in het Staalhof samen om deze tijdrovende klus uit te voeren. Dat verklaart ook het gildeboek op tafel: daarmee konden de waardijns controleren of het door het gildelid ingebrachte proeflapje laken ('staaltje') wel de vereiste kwaliteit had, door het te vergelijken met de standaardnorm. Was dit het geval, dan mocht deze lakenproducent een klein loden bolletje als keurmerk aan zijn koopwaar bevestigen. Klanten wisten dan zeker dat ze een product kochten dat van de allerbeste kwaliteit was.

- a Leg uit dat een gildelid dat fraudeert met de kwaliteit van zijn laken een negatief extern effect veroorzaakt op zijn medegildeleden.
- b Leg uit dat deze kostbare kwaliteitscontrole van de handelswaar begrepen kan worden als een vorm van welbegrepen groepsbelang van het Amsterdamse lakengilde.
- c Leg met een hedendaags voorbeeld uit dat juist bij transacties met asymmetrische informatie tussen producent en consument een onpartijdige, onafhankelijke keuringsinstantie als die van de staalmeesters onmisbaar is voor zowel de producent als de consument.

Bekend is dat de waardijns op het schilderij een verschillende religieuze achtergrond hebben.

- d Verklaar de diverse samenstelling van deze groep staalmeesters uit de wens om uit te stralen dat lakenkopers konden rekenen op een inclusieve institutie waar rechtsgelijkheid hoog in het vaandel staat.

Opdracht 6 Meelifgedrag ingedamd

De twee bekende plaatsen Damburg en Beddinghuizen rond het Malenmeer zaten in paragraaf 2.2 in een impasse wat betreft het bestrijden van de oprukkende algengroei in dat meer, zoals werd getoond in matrix 3.

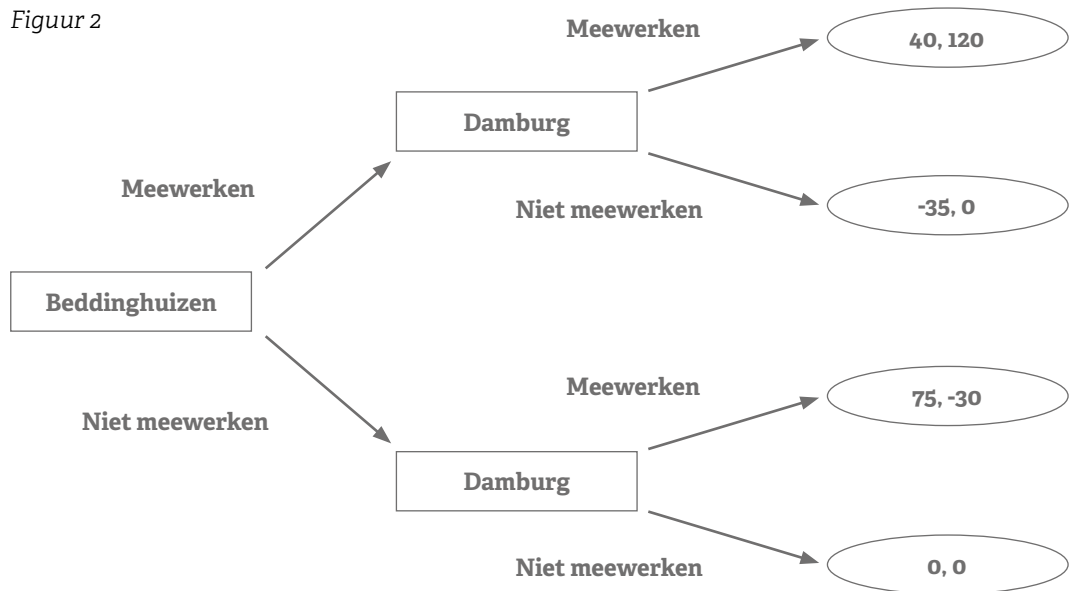
¹³ <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-C-6>

Matrix 3 uit paragraaf 2.2

		Damburg (intrinsiek wederkerig motief)	
		Meewerken	Niet meewerken
Beddinghuizen (ik-gericht motief)	Meewerken	40, 120	-35, 0
	Niet meewerken	75, -30	0, 0

Naar aanleiding van deze situatie stelt econoom Imani: ‘Deze impasse van niet schoonmaken is te doorbreken wanneer de intrinsiek wederkerig gedreven speler de mogelijkheid heeft om de ik-gerichte meelifter te straffen. Hiervoor is noodzakelijk dat de simultane beslissing om mee te werken aan de schoonmaak wordt omgezet in een sequentieel spel. Dan zal niet Beddinghuizen het gedrag van Damburg kopiëren, maar zal het conformisme omgekeerd verlopen, en dat is in het voordeel van beide plaatsen.’ Imani illustreert haar stelling met figuur 2.

Figuur 2

- a Toon met behulp van figuur 2 aan dat de stelling van Imani klopt.

Econoom Bauke vult aan en stelt: ‘Om de meelifters te disciplineren tot coöperatief gedrag is het cruciaal dat Damburg de mogelijkheid heeft om te kunnen reageren op het gedrag van deze meelifters. Net zo belangrijk is dat ze geloofwaardig kunnen maken dat ze een intrinsiek wederkerige drijfveer hebben in dit spel. Wanneer Beddinghuizen de drijfveer van Damburg namelijk inschat als óf ik-gericht óf wij-gericht, zal het gunstige strategische effect van Damburg op Beddinghuizen uitblijven.’

- b Leg deze stelling van Bauke uit.

Econoom Imani stelt tot slot: ‘De wederkerige motieven, en dan met name de verraadaversie, blijken waarde-vernietigend in een simultaan spel, maar juist waarde-scheppend in een sequentieel spel, waarin de speler met wederkerige motieven meelifters gericht kan straffen.’

- c Leg deze stelling van Imani uit.

3.3 Stabiliseren van vertrouwen

We zagen in paragraaf 2.3 dat een groep spelers met wederkerige motieven in een vertrouwensval terecht kunnen komen. Deze paragraaf onderzoekt onder welke voorwaarden een leider de groep uit deze val kan helpen waarvan uiteindelijk iedereen profiteert.

Leerdoel

Je kunt uitleggen dat een leider vertrouwen en coöperatief gedrag binnen een samenwerkingsverband kan stimuleren door als eerste te investeren in de samenwerking, ook als anderen dat nog niet (of niet meer) doen.

Introductieopdracht Een werkstuk

Anna, Ben en Charlotte werken samen aan een werkstuk. De samenwerking verloopt stroef. Ben heeft nog niets gedaan, omdat zijn broer ziek is en hijzelf niet goed geslapen heeft. Maar Anna gelooft het verhaal van Ben niet. Ze denkt dat Ben de zaken expres uit zijn handen heeft laten vallen, omdat Ben toch al weet dat hij overgaat. Ze verliest daardoor haar vertrouwen in Ben. Stel dat Anna en Ben beiden een wederkerig motief hebben.

- a Leg uit dat er sprake is van asymmetrische informatie tussen Anna en Ben.
- b Anna reageert vervolgens op Ben door ook niets meer te doen. Verklaar deze reactie uit haar wederkerige motief.
- c Vervolgens reageert Ben door dan helemaal niets meer te doen. Verklaar waarom de motieven van Ben tot deze 'tit-for-tat'-strategie leiden.
- d Leg uit dat er een neerwaartse spiraal ontstaat.
- e Leg uit wat Charlotte kan doen om deze neerwaartse spiraal te voorkomen.

theorie

Als eerste investeren in samenwerking heeft zijn voordelen...

Bij het werken aan een gezamenlijk project kun je de leiding nemen, door als eerste geld, tijd en/of moeite in het project te stoppen. Deze investeringen kun je later niet terugverdienen als de samenwerking mislukt of stopt. Deze kosten zijn verzonken. In paragraaf 3.1 zagen we dat deze vorm van zelfbinding verstandig kan zijn voor een eerste speler, vanwege de strategische effecten ervan op het vertrouwen van een tweede speler met wederkerige motieven. Hetzelfde argument geldt ook voor een leider als eerste speler versus andere samenwerkingspartners met wederkerige motieven die in een vertrouwensval zitten (zie paragraaf 2.3). Door als eerste te investeren in de samenwerking kun je anderen stimuleren ook (weer) te gaan investeren. In feite ruil je als leider over de tijd. Je draagt immers eerst de verzonken kosten. Maar je vertrouwt erop

dat daar later de opbrengsten van betere samenwerking tegenover staan door het strategische effect op het gedrag van anderen. De andere samenwerkingspartners geef je dus je vertrouwen.

...en zijn nadelen

Zelfbinding kent ook nadelen. Spelers met ik-gerichte motieven kunnen namelijk misbruik maken van deze kwetsbare positie door mee te liften op jouw investering. Je draagt als leider het risico dat jouw investering niet door anderen beantwoord wordt door ook in de samenwerking te investeren.

Dilemma

Je hebt als leider dus te maken met een dilemma tussen flexibiliteit en binding: behoud je je flexibiliteit en wacht je af tot anderen actie ondernemen, met als risico dat de samenwerking niet tot stand komt? Of bind je je aan de samenwerking door er als eerste in te investeren, in de hoop dat dit het geloof in de samenwerking weer terugbrengt en daardoor ook anderen weer tot samenwerking aanzet, maar met het risico dat anderen meeliften op jouw investering?

transfer

Charlotte redt werkstuk door vertrouwen te herstellen

Terug naar de introductieopdracht. De samenwerking tussen Anna en Ben lijkt helemaal mis te gaan, maar gelukkig is Charlotte er ook nog. Charlotte kent Anna en Ben en weet dat zij beide wederkerige motieven koesteren. Ze willen best meewerken, als ze maar voldoende vertrouwen opbouwen dat de anderen ook meewerken.

Wat kan Charlotte doen nu Anna en Ben het vertrouwen in de samenwerking hebben verloren? Charlotte kan als eerste haar deel van het werkstuk maken. Charlotte gaat er dan vanuit dat deze zelfbinding een strategisch effect zal hebben op het gedrag van Ben en Anna. Charlotte verwacht namelijk dat Anna en Ben op grond van hun wederkerige motieven zullen reageren op Charlottes coöperatieve gedrag, door ook hun deel van het werkstuk te gaan maken. Ze verwacht dat zowel Anna als Ben het niet over het hart zal kunnen verkrijgen om Charlotte in de kou te laten staan en mee te liften op haar werk.

Dit vooruitzicht geeft Charlotte voldoende moed om het niet-coöperatieve gedrag van Anna en Ben niet met gelijke munt terug te betalen. Door Anna en Ben ondanks hun gedrag vertrouwen te geven buigt Charlotte de neerwaartse spiraal om in een opwaartse spiraal. Anna en Ben blijken inderdaad het coöperatieve gedrag van Charlotte te beantwoorden door ook hun deel van het werkstuk te doen. Het vertrouwen tussen Anna en Ben keert weer terug, nu ze zien dat ze best willen werken. Charlotte haalt Anna en Ben zo uit hun vertrouwensval.

opdrachten

Opdracht 7 De eigenschappen van een leider

In het voorbeeld van het maken van een werkstuk zorgde Charlotte er door haar investering voor dat de samenwerking alsnog van de grond kwam. Een effectieve leider moet een aantal eigenschappen bezitten om een samenwerkingsverband uit een vertrouwensval te

halen. Zo'n leider moet in de eerste plaats voldoende vertrouwen hebben in de motieven van de samenwerkingspartners. Verder dient de leider de strategische effecten van zijn gedrag te voorzien en voldoende geduldig zijn. Het helpt ook als de leider niet risicoavers is en weinig last heeft van verraadaversie.

- a Leg uit waarom voldoende vertrouwen van de leider in de motieven van de samenwerkingspartners essentieel is om zelf te gaan investeren in de samenwerking.
- b Leg uit waarom het van belang is dat de leider voldoende vooruitdenkt en de strategische effecten van zijn keuzes doorziet.
- c Leg uit waarom de tijdsvoorkeur van de leider van belang is om de samenwerking te kunnen realiseren. Gebruik in je uitleg het begrip 'ruilen over de tijd'.
- d Leg uit dat samenwerking riskant is en dat de leider dus niet al te risico-avers moet zijn om te willen investeren in de samenwerking.
- e Leg uit waarom wij-gerichte motieven een leider meer zullen stimuleren te investeren in de samenwerking dan wederkerige motieven. (Hint: denk aan het al of niet optreden van verraadaversie.)

Opdracht 8 Parkeerprobleem?

Mohamed en Youssra zijn twee ondernemers die ieder een winkel hebben op een woonboulevard. Deze ondernemers met een ik-gerichte drijfveer staan beide voor de keuze om te investeren in een verbeterde parkeergelegenheid. Voor beide ondernemers kost de extra parkeergelegenheid € 150.000. De ondernemer die niet investeert maakt geen kosten voor de investering, maar profiteert wel van de extra parkeergelegenheid. Als een van de beide ondernemers investeert, stijgt de omzet voor beide ondernemers met € 100.000. Als beide ondernemers investeren is deze omzetstijging € 400.000.

- a Leg uit waarom de opbrengsten sneller stijgen dan de parkeercapaciteit.
- b Bereken de uitbetalingen voor matrix 1 en vul deze in.

Matrix 1: Investeren of niet investeren? (ik-gerichte spelers)

		Ondernemer Youssra	
		Investeren	Niet investeren
Ondernemer Mohamed	Investeren		
	Niet investeren		

(Toelichting: getallen geven de verandering van de winst (x 1.000 euro) voor de bedrijven weer.)

- c Leg met behulp van de matrix uit dat er sprake is van een coördinatiespel.

Beide bedrijven staan dus voor het dilemma om te investeren of niet. Mohamed overweegt om als eerste te gaan investeren in de samenwerking om zo vertrouwen te creëren, maar twijfelt: het bedrijf is dan immers kwetsbaar. De financieel adviseur stelt Mohamed echter gerust. Hij heeft hiervoor twee stellingen, die samen de doorslag geven:

1. Mohamed doet aan geloofwaardige zelfbinding als hij ervoor kiest om extra parkeergelegenheid aan te leggen.
2. In dit geval wegen de voordelen van zelfbinding zwaarder dan de nadelen van zelfbinding.

- d** Verklaar stelling 1.
- e** Leg stelling 2 uit met behulp van een zelf getekende spelboom.

Opdracht 9 Europese Centrale Bank (ECB) herstelt vertrouwen

In 2012 komt het vertrouwen in Europese monetaire samenwerking in de EMU op een dieptepunt. Het brandje dat was aangestoken door de Grieken (zie opdracht 10 in paragraaf 2.3), grijpt als een grote bosbrand om zich heen in de Zuid-Europese landen in de EMU. Dit komt ook door de storm van de wereldwijde kredietcrisis. Deze heeft ook andere Zuid-Europese landen in een recessie gestort. Beleggers maken zich nu ernstig zorgen over de

gezondheid van Zuid-Europese banken en overheden. Er dreigt een zichzelf versterkende spiraal waarbij spaarders en beleggers hun vertrouwen verliezen in banken en overheden. Daardoor moeten deze banken en overheden een steeds hogere rente betalen en dreigen ze niet meer aan hun verplichtingen te kunnen voldoen. Het wantrouwen dreigt zichzelf dus te vervullen. De paniek breekt pas echt los als steeds meer economen gaan speculeren over het einde van de euro. Rekeninghouders van Zuid-Europese banken boeken hun geld massaal over naar Noord-Europese banken. Zuid-Europese banken dreigen daardoor failliet te gaan. Maar dan spreekt één man, Mario Draghi als president van de ECB, drie historische woorden: 'whatever it takes'. Draghi maakt duidelijk dat hij alles zal doen om de euro te redden. Hij geeft aan dat hij bereid is de Zuid-Europese landen en banken massaal geld te lenen als ze failliet dreigen te gaan.

- a** Welk risico loopt Draghi als hij banken en overheden geld gaat lenen? Leg uit dat de Europese overheden, en daarmee de Europese belastingbetaler, als eigenaars van de ECB de uiteindelijke risicodragers zijn.

De woorden van Draghi brengen rust op de financiële markten. De rentes dalen en rekeninghouders brengen hun geld weer terug naar Zuid-Europese banken.

- b** Leg uit waarom de uitspraak van Draghi een strategisch effect heeft op het gedrag van beleggers en spaarders.

- c Leg uit dat de ECB uiteindelijk niet in actie hoefde te komen, omdat de uitspraak van Draghi geloofwaardig was. Leg uit wat er gebeurd zou zijn als de financiële markten Draghi niet hadden geloofd.
- d Leg uit dat de ECB de logische partij is om het risico te nemen de euro de redden.
- e Leg uit waarom een 'wij-gevoel' essentieel is voor de duurzaamheid van de Europese monetaire samenwerking.

Afsluitende opdrachten

Opdracht 1

Je hebt in dit katern geleerd over samenwerken en ethiek. Pas het geleerde toe op jouw eerstvolgende samenwerkingsproject. Wanneer er geen project in de planning staat, ga dan uit van een project uit het verleden waarin de samenwerking niet zo soepel is verlopen. Werk indien mogelijk deze opdracht samen met jouw samenwerkingspartner uit.

- a **Wie was of wie waren de beslisser(s)? En wie de belanghebbende(n)?**
- b **Was er een extern effect? Zo ja, welk?**
- c **Waren er belangentegenstellingen? Zo ja, welke?**
- d **Geef jouw samenwerking weer in een matrix en bedenk welke getallen er in de matrix komen te staan.**
- e **Beschrijf welke motieven de spelers hadden in jouw samenwerking.**
- f **Beschrijf welk gedrag de spelers vertoonden in jouw samenwerking.**
- g **Welk spel vindt er plaats in jouw matrix? Een gevangenendilemma? Een coöperatief spel? Een coördinatiespel? Leg je antwoord uit.**
- h **Maak van jouw simultane spel een sequentieel spel door de matrix om te zetten in een beslissingsboom. Is de uitkomst nog altijd hetzelfde? Zijn er strategische effecten? Zo ja, welke?**
- i **Welke rol hebben vertrouwen, reputatie, zelfbinding en verzonken kosten in dit samenwerkingsproject gespeeld?**

Opdracht 2

Speel online het trustgame via de website <https://ncase.me/trust/>. Het spel duurt ongeveer 30 minuten en geeft je verdere inzichten in een vertrouwensspel. Leg op basis van dit spel uit wanneer economie en ethiek elkaar kunnen versterken.

Begrippenlijst

Belangenconflict: het belang van de beslisser botst met het belang van (een) andere belanghebbende(n).

Belanghebbende: partij die gevolgen ondervindt van een beslissing en belang hecht aan deze gevolgen.

Beroven: het vooropzetten van het eigenbelang ten koste van de belangen van (een) andere belanghebbende(n).

Berovingsprobleem: wederzijds voordelige samenwerking komt niet tot stand omdat de partij die als eerste kiest, bang is dat andere ('tweede') partijen misbruik zullen maken van zijn investering in de samenwerking door hem van de opbrengsten te beroven.

Besmetting: een zichzelf versterkend effect. Zie positieve feedback.

Beslisser: de partij die een keuze maakt.

Concurrentie: de inwisselbaarheid van een beslisser door belanghebbenden wanneer die verwachten dat een andere beslisser hun belangen beter zal behartigen.

Conformisme: gedrag van anderen overnemen.

Coöperatief spel: een spel waarin beslissers de externe effecten van hun gedrag meewegen in hun keuzes.

Coördinatiespel: een spel met twee Nash-evenwichten waarin een van de evenwichten voor alle partijen beter is. In dit spel internaliseren spelers de externe effecten op anderen als ze vertrouwen hebben dat de andere spelers dat ook doen.

Drijfveer: een beweegreden voor een bepaalde handeling.

Ethisch motief: de beslisser bekommert zich om de externe effecten van zijn gedrag op alle belanghebbenden. Met andere woorden: de beslisser internaliseert de externe effecten.

Ethisch gedrag: de beslisser kiest ervoor de belangen van anderen te behartigen. Dat geldt zelfs als dit op kortere of zelfs langere termijn ten koste gaat van het eigenbelang.

Ethiek: het door de beslisser meewegen van alle belangen die door zijn keuzes geraakt worden.

Exclusieve overheid: een overheid die zich richt op deelbelangen van een bepaalde groep. Ze geeft deze groep machtsposities en trekt deze groep voor, zodat andere partijen niet onder gelijke condities kunnen concurreren op markten.

Externe effecten: de gevolgen van een keuze van een beslisser voor (een) andere belanghebbende(n).

Gedrag: een observeerbare handeling.

Gevangendilemma: een spel waarin twee beslissers met ik-gerichte motieven een dominante strategie hebben waardoor ze allebei slechter af zijn dan wanneer ze zouden samenwerken en allebei de externe effecten zouden laten meewegen in hun keuzes.

Groeps-gericht motief: Een beslisser weegt in zijn keuzes alleen het deelbelang van de groep waartoe hij behoort mee. De belangen van degenen buiten deze groep worden niet, of zelfs negatief, meegewogen.

Ik-gericht gedrag: een beslisser kiest voor zijn eigenbelang, ook al gaat dat op ten koste van de belangen van anderen.

Ik-gericht motief: een beslisser weegt alleen zijn eigenbelang mee in zijn keuzes.

Inclusieve overheid: een overheid die met de belangen van alle burgers in gelijke mate rekening houdt.

Institutie: spelregel of andere beperking die beslissers disciplineren om niet alleen rekening te houden met het eigenbelang, maar ook met andere belangen.

Internaliseren van externe effecten: zie ethisch motief. Een beslisser weegt de belangen van anderen mee in een keuze.

Intrinsieke motivatie: het dienen van een doel op zich en niet alleen als middel om een ander doel (bijvoorbeeld je eigenbelang) te dienen.

Kuddegedrag: beslissers kopiëren massaal elkaars gedrag. Kuddegedrag is een vorm van conformisme in een grote groep.

Meelifaversie: de afkeer van eventuele schuldgevoelens die iemand zal ervaren wanneer hij meelift op de inspanningen van anderen zonder daarvoor te betalen of iets anders terug te doen.

Meeliften: als belanghebbende profiteren van de inspanningen van anderen maar zelf geen tegenprestatie leveren.

Motief: een beweegreden voor een bepaalde handeling (zie ook drijfveer).

Niet-ethisch gedrag: als beslisser kiezen voor het eigenbelang ten koste van de belangen van anderen.

Nulsomspel: een spel waarin de winst van de ene speler een even groot verlies betekent voor andere spelers.

Parallele belangen: Het gelijk op gaan van de belangen van beslisser en belanghebbende(n). De beslisser kan alleen zijn eigenbelang dienen als hij tegelijkertijd de belangen van de andere belanghebbenden dient. Er is dus sprake van een potentiële win-winsituatie.

Positieve feedback: een zichzelf versterkend effect. Zie besmetting.

Rechtsstaat: de overheid behandelt iedereen gelijk voor de wet.

Reputatie: het vertrouwen dat een beslisser bij belanghebbenden heeft opgebouwd. Het vertrouwen is de verwachting van belanghebbenden dat de beslisser hun belangen zal behartigen en zich dus ethisch gedraagt jegens hen.

Samaritaans dilemma: wederzijds voordelige samenwerking komt niet tot stand omdat de partij die als eerste kiest weet dat de tweede partij, de Samaritaan, hem niet zal straffen omdat de tweede partij dat niet over zijn hart kan krijgen.

Schok: onverwachte gebeurtenis die tot aanpassing van verwachtingen kan leiden.

Sequentieel spel: een spel waarin sommige spelers eerst kiezen, waarop andere spelers dan kunnen reageren. Deze 'tweede' spelers weten dus bij hun eigen keuze al wat de 'eerste' spelers hebben gekozen.

Simultaan spel: een spel waarin spelers hun keuze maken terwijl ze niet weten wat andere spelers hebben gekozen.

Sociaal kapitaal: de verwachtingen over hoe mensen in een samenwerkingsverband met elkaar omgaan. Het sociaal kapitaal is groot als de samenwerkingspartners er op vertrouwen dat hun belangen worden behartigd door andere beslissers.

Sociale normen: ongeschreven gedragsregels die de verwachtingen beschrijven ten aanzien van hoe mensen met elkaar behoren om te gaan in een bepaalde sociale omgeving.

Strategisch effect: het effect van een keuze van een beslisser op het gedrag van andere beslissers.

Strategisch motief: een beslisser beoogt de keuze van andere beslissers te beïnvloeden.

'Tit-for-tat'-gedrag: met gelijke munt terugbetalen. Dit is een vorm van wederkerig gedrag.

Verraadaversie: de afkeer van eventuele negatieve effecten die iemand ervaart wanneer er partijen meeliften op zijn keuzes.

Vertrouwen: de verwachting dat andere beslissers jouw belangen zullen behartigen. Je verwacht dus dat ze zich ethisch zullen gedragen jegens jou.

Verzonken kosten: een investering in een relatie met anderen die niet meer terug te verdienen is als de relatie opbreekt.

Wederkerig motief: het willen belonen van degenen die jouw belang dienen en het willen bestraffen van degenen die jouw belang schaden.

Welbegrepen eigenbelang: een beslisser kiest ervoor de belangen van andere(n) te behartigen in de wetenschap dat hij daar zelf uiteindelijk ook beter van wordt. De beslisser heeft hierbij een goed beeld van de gevolgen van zijn beslissing.

Wij-gericht motief: zie ethisch motief.

Zelfbinding: je vastleggen op een bepaalde keuze voordat andere beslissers hun keuze maken.

Bronnenlijst

- Pag. 36 Kaarsenkroon van twee hoogten met ieder acht armen en Maria met kind, anoniem, ca. 1525 - ca. 1550, Rijksmuseum, Amsterdam.
- Pag. 54 Het oordeel van Cambyses, Gerard David, 1498. Groeningemuseum, Brugge.
- Pag. 55 De waardijns van het Amsterdamse lakenbereidersgilde, bekend als 'de staalmeesters', Rembrandt van Rijn, 1662, Rijksmuseum, Amsterdam.

Alle andere afbeeldingen zijn afkomstig van Shutterstock.com.

